

Fördjupningsdel

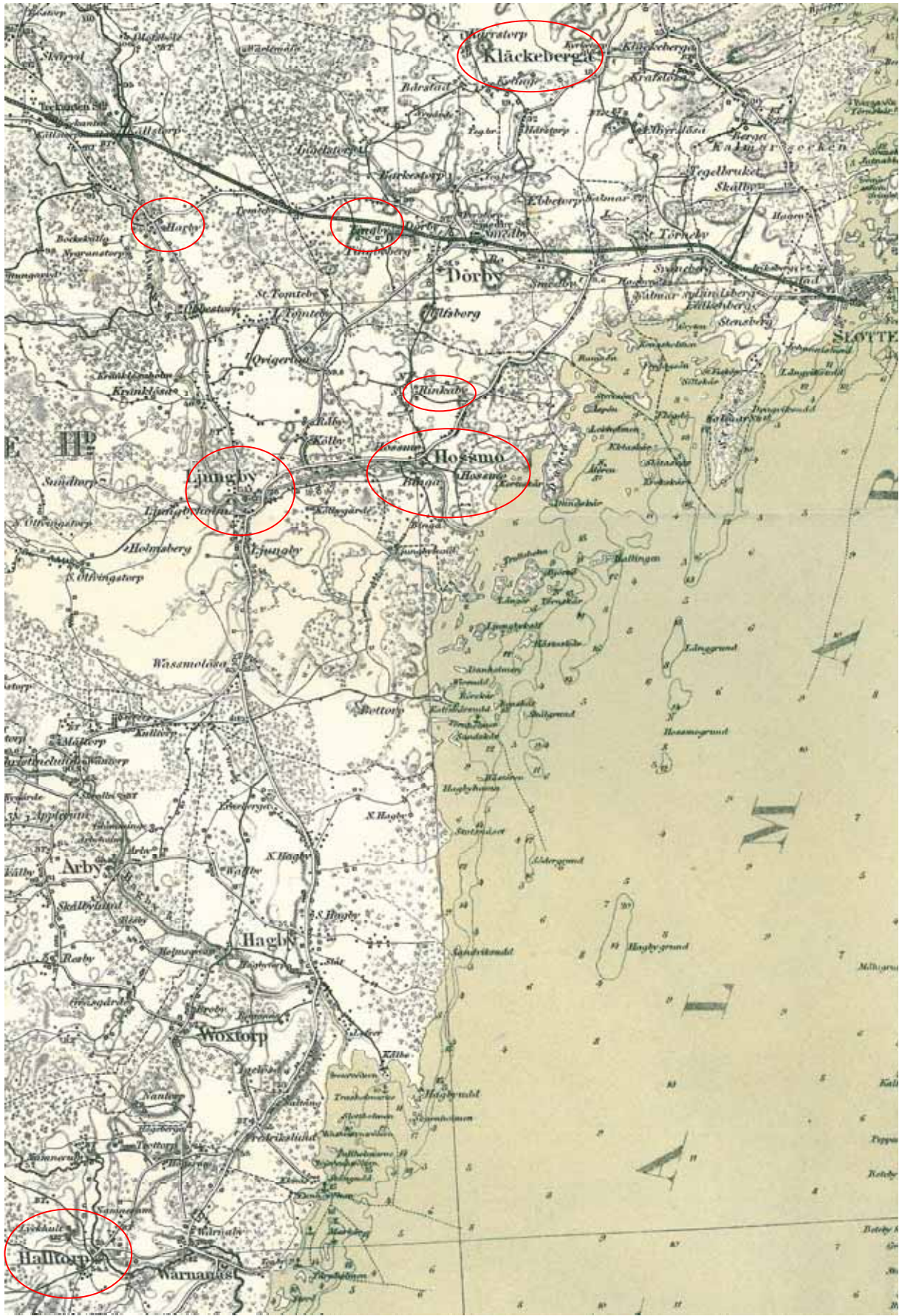
Hossmo

under yngre järnålder och tidig medeltid

Ulrika Wennerström

Handledare: Martin Hansson, Smålands museum.

Karta över området som behandlas i uppsatsen. Viktiga orter för fördjupningsarbetet är Hossmo, Ljungby, Kläckeberga, Halltorp, Rinkaby, Tingby, Smedby, Bo, Binga och Harby. Generalstabskarta 1876 Ottenby. KLM, Landsarkiven i Kalmar län 000446. Originalets skala 1:100 000, denna bild är förminskad. Ringar tillritade.

Innehållsförteckning för fördjupningsdelen

1 Inledning	1
2 Syfte	1
3 Metod	1
4 Teori	2
5 Möre under järnåldern	3
5.1 Gravar i Hossmo-Binga och Harby-Ljungby	4
5.2 Aristokrati, krig och handelsplatser	5
5.3 Hossmo-Binga en hantverksplats	6
5.4 Diskussion	7
6 Sveriges kristnande och rikes framväxt	8
6.1 Kyrkan	10
6.2 Kristnandet i Möre	11
6.3 Var Hossmo en Husaby?	12
6.4 Hossmo kyrka	14
6.5 Aristokraten, landskapet och vallgraven	16
6.6 Ljungby kyrka	18
6.7 Kyrkorna i Kalmar	19
6.8 Diskussion	20
7 Kläckeberga kyrka	22
7.1 Halltorps kyrka	24
7.2 Bjäresjö kyrka i Skåne	26
7.3 Lisbjerg kyrka på Jylland	26
7.4 Diskussion	27
8 Slutdiskussion	28
9 Sammanfattning	31
10 Litteraturlista	33
10.1 Opublicerade källor	35
10.2 Karta	35
10.3 Bilder	35

1. Inledning

”Det var inte bara Hossmo utan även på fler platser söderut på båda sidor om sundet som numera styrdes av främmande män. Till sitt skydd hade de dessutom hirdmän. Hårda krigare härdade i strider med kurer och vender. Ärade män av urgammal stam byttes snabbt ut och ersattes av kungatrogna. Dessa var sällan från bygden utan togs ut bland stormän i kungens närhet. För folket i bygden blev detta först svårt men efter en tid lärde de sig att hedra även denna överhet.”

Torbjörn Sjögren
Stiftsantikvarie

Samtidigt som jag fick uppdraget att under min praktikperiod skriva en arkeologisk rapport över utgrävningen vid Hossmo kyrka 2003 fick jag i uppgift att göra ett fördjupningsarbete om platsen. Platsen är omdiskuterad och det vore intressant att sätta resultatet av utgrävningen 2003 i ett sammanhang. Museet ordnade så att jag till min handledare fick Martin Hansson från Smålands museum som är medeltidsarkeolog. Efter att han tittat på materialet konstaterade han att det man kunde ta fasta på var att fynden var från medeltid och framåt samt den förmodade vallgraven. Fynden i övrigt var i så dåligt skick att det inte var så stor mening att arbeta mer med dem. Fördjupningsarbetet baseras därför till största delen på litteraturstudier.

Arbetet kommer att diskutera de olika teorier som finns om Hossmos betydelse och ställning under yngre järnålder och tidig medeltid.

2. Syfte

- Att undersöka Hossmos betydelse under yngre järnålder och tidig medeltid då stenkyrkan byggs i ett lokalt perspektiv. Framförallt undersöka relationen mellan Hossmo och Ljungby.
- Försöka se Hossmo i ett större perspektiv i samband med processerna runt Sveriges riksbildning.
- Jämföra Hossmo kyrka med andra likartade kyrkor för att se likheter och skillnader.

3. Metod

Den undersökande delen av arbetet är uppdelat i tre delar. Först undersöks Hossmos betydelse under yngre järnålder. Hossmos kyrka är från tidig medeltid och fynden vid utgrävningen i samband med kyrkogårdsutvidgningen år 2003 är också från medeltid och framåt. För att få kännedom om platsen under medeltiden är det viktigt att ha kännedom till platsens äldre historia under yngre järnålder. Därför belyser första delen av arbetet Hossmo under yngre järnålder.

Andra och största delen tar upp platsens betydelse under tidig medeltid då kristendomen börjar slå igenom och riksbildningen börjar. Andledningen att jag delade upp arbetet i en yngre järnålders del och en medeltida var för att göra det mer översiktligt. Tidsperioderna går in i varandra och därför kommer det i järnåldersdelen förekomma en del medeltid och tvärt om. Efter det kommer Hossmo kyrka att jämföras med andra kyrkor som har gemensamma drag dels i Småland men även ett exempel från Skåne och Danmark. Förhoppningen är att genom att jämföra den med andra liknande kyrkor ska bidra med intressanta perspektiv.

Hossmos och Ljungbys relation till varandra är något som jag tror bör undersökas närmare och som kan säga något viktigt om Hossmo som plats. Därför kommer jag att i många fall ta upp Ljungby i nästan lika stor utsträckning som Hossmo. Jag har även försökt se Hossmo och Ljungby i ett större perspektiv och velat se det i samband med Sveriges bildande.

Efter varje faktakapitel kommer en diskussion från min sida där jag redogör för mina reflektioner av ämnet. I slutet av arbetet kommer en avslutande diskussion där jag diskuterar hela arbetet. Förhoppningsvis kan då det tre olika delarnas diskussioner sammanföras till en intressant helhet.

4. Teori

Jag kommer inte själv att anlägga ett teoretiskt perspektiv på materialet utan snarare återge och diskutera tidiga forskares teorier för att därefter diskutera dem. Jag avslutar arbetet med en slutdiskussion där jag försöker sammanfatta resultatet och mina egna diskussioner och redogöra för vad jag själv tycker verkar troligt. Det arkeologiska materialet från utgrävningen vid utvidgningen av Hossmo kyrkogård är inte sådant att det kan framkomma väldigt mycket nytt. Utgrävningen förstärker snarare redan framförda teorier. Min tanke med fördjupningsarbetet har varit att samla ihop uppgifter från det som har forskats i ämnet för att försöka få en helhetsbild av platsen Hossmo under yngre järnålder och tidig medeltid. Mycket har skrivits om ämnet inom många olika områden och det vore intressant att sätta ihop resultaten av detta. Arbetet blir och uppfattas nog därför mer målande och beskrivande men mindre ifrågasättande. Förhoppningen är dock att genom att sammanföra olika forskningsresultat och jämföra dem med varandra kunna se Hossmo på ett nytt sätt.

Litteraturen har jag till största del valt ut tillsammans med min handledare Martin Hansson. En del litteratur har jag valt ut själv beroende på att fördjupningsarbetet utvecklats åt ett visst håll. Jag har då känt att jag velat ta med forskning som belyser frågor som dykt upp längst vägen och till viss del fyllt igen de vita områden jag själv kände fanns där för min förståelse av Hossmo.

5. Möre under järnåldern

Få hus har hittats från yngre järnålder i Möre. Det är med hjälp av gravfälten som man kan se var bebyggelse funnits eftersom gravfälten låg i anslutning till gårdarna under järnåldern. Under den yngre järnåldern sker en koncentration i gravfälten till de nedre åloppen och gravfälten blir större, i flera fall mer än 100 gravar. Detta tolkas som att människor ändrade sin bebyggelse och flyttade från ensamliggande gårdar under äldre järnålder till mer byliknande koncentrationer. Bebyggelsen koncentrerades i området Kalmar, Dörby, Ljungby, Hossmo, Arby, Hagby och Voxtorps socknar. Tillgången till vattenleder verkar ha varit en central anledning till att byarna lokaliserades till dessa platser (Anglert 2001:486 ff).

Inga storgårdar har hittats och undersökts i Möre men Mats Anglert håller det för troligt att det har funnits eftersom man funnit indirekta spår. De indirekta spåren från samhällets elit är fynd av skatter samt runstenar och eskilstunakistor. Ingen annan än samhällets elit kan ha haft den ekonomiska möjligheten att samla sådan rikedom och resa monument. På vikingatiden innehöll skatterna ädla metaller, smycken och mynt för att under medeltid övergå att vara rena myntskatter. I Skandinavien förekommer de arabiska mynten fram till det sena 900-talet då de försvinner. Under 1000-talet dominerar de engelska och tyska. Det som är ovanligt med deponeringarna i Möre är att de förekommer så långt fram i tiden. Här har skatter deponerats ända fram i slutet av 1100-talet och början av 1200-talet. I de flesta områden försvann denna sed i början av 1100-talet vilket brukar kopplas samman med kristnandet. De äldsta deponeringsfynden sträcker sig längst hela Möre från norr till söder. De senare depåerna från 1000-talet och framåt är koncentrerade till områden där bebyggelsen varit koncentrerad sedan yngre järnålder. Vid Ljungbyåns inlopp har ett depåfynd från 1000-talet hittats. Runstenar finns eller har funnits i Ryssby, Åby, Kalmar slott, Arby samt i Ljungby. Fragment av eskilstunakistor finns i Hossmo kyrka (Anglert 2001:486 ff).

Bebyggelsenamnen och tolkningar av dessa kan säga mycket om olika platser och deras förhållande till varandra. En undersökning av platsnamnen i de centrala delarna av Möre har gjorts av Stefan Brink. Han konstaterar då att det runt Hossmo ligger ett komplex av namn som även påträffas på platser i Götaland och i mälarområdet. Här ingår Husaby som kan gå tillbaka på ett äldre Husar vilket tolkas vara bakgrunden till namnet Hossmo. Husaby var en kunglig förvaltningsgård (diskuteras mer ingående i kap. 6.3). Platsen Rinkaby norr om Hossmo bygger på det fornnordiska ordet rinkar vilket betyder krigarhird. Sedan finns platserna Smedby och Tingby lokaliserade i Dörby socken. Smedby skulle visa på en hantverksplats och Tingby var platsen där ting hölls. I Dörby finns även platsen Bo som kan syfta på en huvudgård ägd av kyrkan eller aristokratin. Mer svårtolkade platser men som även kan vara intressanta är Gottorp och Lunden som eventuellt skulle kunna indikera kultplatser. Gudatorp skulle ha sin bakgrund i Gudhe och Lunden skulle syfta på en helig lund.

Ljungby betyder byn på ljungheden och omtalas på medeltiden haft en huvudgård. Själva området Möre betyder sankmark och bör syfta på Mören i Ljungby socken vilket fått gett namn till hela området. Denna sankmark har täckt ett stort område sydväst om Ljungby, norr om Vassmolösa och öster om Ölvingstorp. Mören bör ha varit en enorm tillgång vid insamlandet av vinterfoder. Av sin analys kommer Brink fram till att Möres centrala delar under järnåldern varit Hossmo-Ljungby-Dörby (Brink 2001:517 ff).

5.1 Gravar i Hossmo-Binga och i Harby-Ljungby

När man tittar på gravar från järnåldern framkommer ett generellt mönster. Den äldre järnålderns gravar har ett rikt och varierat uttryck för att under yngre järnålder bli mer lika varandra. Under vikingatiden blir dock utförandet mer varierat igen vilket kan tolkas som att man i viss mån gått tillbaka till gammal sed. Detta skulle vara ett tecken på och en motreaktion mot att kristendomen börjar få inflytande i samhället. Genom att gå tillbaka till gammal sed stärks den fornskandinaviska religionen mot den kristna, den kan visa på en inhemsk tradition. Mängden av brända ben ökar också i gravarna.

Som förut nämndes skedde en koncentration av gravar till gravfälten under den yngre järnåldern. Detta kan ha sin bakgrund i bybildningen och bildandet av storgårdar. Antalet undersökta gravar i Möre är dock få och viktigt att ta i beräkningen är att de flesta gravarna troligen är bortodlade sedan länge (Svensson 2001:571 ff).

I området Harby i Ljungby socken finns den största koncentrationen av gravar. Det största av de 11 gravfälteten som finns har 140 gravar och det minsta 5 gravar. Gravarna på gravfält nr 4 plundrades på 1870-talet och det fyndmaterial man lyckades få tillbaka visade på rika gravar framförallt på svärd. Vad som återbördades av järnföremålen var 8 svärd, 7 spjutspetsar, 5 pilspetsar och en yxa. Av brons fanns 10 armbänder, 26 ovala spännbucklor, 7 likarmade spännen, ett ringspänne, en ringnål och två andra nålar av liknande typ, remkorsningsbeslag, en nyckel och en kedja. Förutom dessa föremål fanns 8 spelbrickor av bärnsten samt 450 stycken pärlor av olika material. Fynd som fanns men inte kunde återbördas bestod bland annat av sköldbucklor, pil- och spjutspetsar.

Vid gravfält nr 5 i Harby har 14 gravar undersökts. De utmärks av runda stensättningar och ovala eller runda svackor i marken. Dessa är eventuellt skelettbegravningar som varit omslutna av något organiskt material. Inga brända men obrända ben fanns i 4 av gravarna. I sex av gravarna fanns vikingatida svärd. Ett par gravar från vendeltid och folkvandringstid innehöll dräktspännen och pärlor i glas varav två innehöll 150 pärlor vardera (Svensson 2001:576 f).

Dessa rika gravar skiljer sig från dem som hittats i Binga i Hossmo socken. Här har 10 gravar undersökts och inga av dem hade någon markering över mark. Endast ovala och mörka rundfärgningar syntes efter avbaningen. Gravarna innehöll ett fåtal brända ben vilka var rengjorda från sot och kol. Gravarna var mycket likartade och uppbyggda på samma sätt. En av gravarna skiljde ut sig lite genom att innehålla ett klipp av ett arabiskt mynt. Fyra av gravarna innehöll ett keramikkräsl som troligtvis innehållit mat eller dryck och i dessa fall låg de brända benen vid sidan om kräslen (Svensson 2001:578 f).

Ingeborg Svensson diskuterar efter ovanstående faktaredovisning dessa skillnader och vad de kan betyda i sin artikel *Gravarna i Binga- Lokal variation i gravskick under yngre järnålder*. Hon har tre olika teorier som kan kasta ljus över frågan. Gravarna är ett uttryck för olika samhällsideologiska och sociala strukturer.

- De olika gravsätten är ett uttryck för två olika kultsystem. Forskningen visar att det under förhistorien rått ett växelspel mellan en fruktbarhetskult och en krigar/makt ideologi. Mellan dessa har det genom historien samspel, konflikt eller spänning. Hon menar även att gravarna i Binga visar på synkretism eftersom de innehåller en ringa mängd brända ben samtidigt som gravgåvorna är i obränt skick.

- Det kan även vara ett uttryck för offentlig religion kontra privat kult. Den offentliga religionen är den aristokratiska religionen som är den som även förekommer i de skriftliga källorna. I denna tolkning är gravarna i Harby ett uttryck för den offentliga religionen medan gravarna i Binga är ett uttryck för privat kult som var vanlig bland människor på den lägre samhällsstegen. Religionen behöver inte vara lika för alla människor. Gravarna i Binga kan även stå för en äldre föreställning som levt kvar i den privata kulten. Gravarna i Harby stämmer med den generella bilden hur gravar såg ut under yngre järnålder medan Bingas gravar sticker ut.
- Den tredje teorin menar att gravarna vid Harby kan vara en gemensam stor gravplats för ett större område. Området verkar ha en stor betydelse under yngre järnålder vilket fortsätter i vikingatid och medeltid. Gravarna kan eventuellt knytas till en storgård som kan ha funnits i Ljungby vilket bl.a. förekomsten av en runsten kan antyda.

Vid gravarna i Harby verkar krigaridentiteten utgjort ett mycket viktigt inslag med alla svärd. En krigaridentitet hos samhällets aristokrati har under den nordiska yngre järnåldern utgjort en viktig symbolik. Makthavare valde att framställa sig som krigare för att legitimera sin ställning. Svensson menar att vapengravarna kan spegla en maktkamp som pågått vid framväxandet av en centralmakt (Svensson 2001:579 ff).

5.2 Aristokrati, krig och handelsplatser

Krig var viktigt för aristokratin under folkvandringstid till tidig medeltid. Det var likadant på kontinenten i det frankiska riket och hos anglosaxarna. Krig fördes både internt och externt och mycket av samhällsförändringarna berodde på krig och krigaridealet. Krigen bestod sällan av stora fältslag utan bestod mest av hot och mindre uppgörelser. Krig och plundring var framförallt ett sätt att försörja följen. Den militära styrkan visades och ledarens duglighet testades. Samhället militariserades alltmer under yngre järnålder. Krigen blev då alltmer professionaliserade. Samtidigt standardiserades vapenutrustningen och vapenverkstäder centraliserades (Olausson 2000:126 ff).

Under 500-700-talen förändrades bosättningsmönstret från storgårdar mot centralplatser med aristokratiska residens. Aristokratin tog även kontrollen över kulten som flyttades från offer i mossar till hallar och kulthus (Fabeck 2006:26 f). Genom att påvisa skillnader mot övriga befolkningen kunde aristokraterna upprätta en egen identitet och därmed motivera sin makt. Dessa skillnader kunde upprätthållas genom att de ledde kulten eller hade kontakt med platser på långt geografiskt avstånd. Då kunde de handla och företa långa resor. Hövdingen var en del av två världar. Dels hade aristokraten en roll lokalt och dels en roll gentemot andra aristokrater. För att få mer makt kan aristokratin underminera tidigare strukturer genom att introducera nya ideologier eller olika typer av esoterisk kunskap som t.ex. militärteknologi eller skriftspråk (Söderberg 2005: 30 ff, 53).

När aristokratin flyttade kulten in i hallen och kulhusen fick de ett större grepp på den officiella kulten. Hallen fungerade både som en stor festsal och kultsal. Samma sak hände senare vid kristendomens införande som till mycket bidrog till ett enat rike under en kung. Efter Romarrikets fall sker stora förändringar i Europa där makten alltmer koncentreras till hövdingar och småkungar och deras följen. Det blev då viktigt att framhäva makt och rikedom vilket ledde till att rikedomar måste skaffas fram. En liknande utveckling skedde i

Skandinavien. Det blev viktigt att kontrollera vägar, floder, marknader och storgårdar. Detta syns genom att intresset ökar mot platser med vatten. Dessa platser var ofta placerade i marginalområdena i förhållande till by eller storgård. Senare anlades ofta de tidiga romanska kyrkorna vid dessa platser. Platserna ska tolkas som mångfunktionella platser där hantverk och andra aktiviteter utfördes. Gemensamt för dessa platser är att få fynd hittas där och avsaknaden av bostadshus och gravar vilket tyder på att man var här säsongvis. Inget i materialet tyder på att man haft regionalt eller lokalt utbyte av jordbruks eller skogsprodukter i dessa områden (Having 2001:558 ff).

5.3 Hossmo-Binga en hantverksplats

Vid utgrävningar i Binga mitt emot Hossmo på andra sidan ån framkom vad som tros ha varit en hantverksplats från vendeltid. Tre mindre treskeppiga hus grävdes fram vilka tolkades som ekonomibyggnader. Ett av husen har fungerat som en smedja och ett annat av husen har varit en ängslada. Det sista huset har inte gått att funktionsbestämma. Vid utgrävningen framkom även två ässjor, en som tillhört smedjan samt 6 blästerugnar. Järnslag, smidesslag, glödska och malm/limonit visade att platsen hade använts för smide men spår fanns även av bronsgjutning. Vävtynger visade på textil verksamhet. Dessa anläggningar och fynd daterades till vendeltid. På andra sidan ån vid Hossmo har man funnit bottenskålla, ässjeformar och järnslag vilket visar att järnframställning varit viktig för platsen. Två typer av järn har framställts, ett med låg kolhalt som gett ett mjukt järn, och ett fosforhaltigt som gett ett hårt järn vilket passat till lås och båtnitar. Här har även mosaikkross, glaskross, smältdroppe och glasstavar hittats vilket visar på pärltillverkning. En intressant skillnad mellan de två platserna är att det på Hossmosidan finns slaktavfall av ben medan det vid Binga finns matavfall. Dateringarna tyder på att områdena på båda sidor tillhört samma komplex.

Övriga anläggningar var kokgropar, härdar, stolphål, åderspår samt olika gropar. Även brandgravar från vikingatid fanns på platsen men dessa tolkades inte ha någon koppling till husen eller aktiviteterna under vendeltid (Having 2001:533 ff).

Området ligger väldigt strategiskt vid Ljungbyån och i närheten av en sel i ån som naturligt utgjort en bra plats för båtar att lägga till. Stenspärren Spankenör (fnr 62) är uppbyggd i ån några hundratal meter nedströms. Denna har inte daterats men har byggts för att skydda området nedför forsarna 150 m nedströms. Spärren finns på äldre kartor och en lokal tradition säger att den byggdes på vikingatid. Den kan eventuellt vara från yngre järnålder och skulle då kunna ha ingått i komplexet. På södra åsidan vid spärren finns Snäckebergsåsarna vilket enligt snäcknamnet kan betyda att platsen används för uppläggningsplats för krigsskepp (Having 2001:555).

Emma Having menar att platsen varit så stor att den har varit speciell och att det bör vara mer än en gård som stod bakom den. Tidsmässigt passar platsen med de rika gravarna vid Harby och hon ser att här kan ett samband finnas. Gårdar som legat längre uppströms vid Ljungby kan ha använt platsen. Having ser att Ljungby kan ha varit en centralplats och att den började växa fram under vendeltiden. Ljungby som en centralplats höll i sig in i medeltiden genom att ha en runsten, stenkyrka från 1100-tal samt att bli ett biskopsgods under 1200-talet. För att hävda en sådan sak diskuterar hon mer ingående vad som egentligen menas med centralplats. Det är en plats i ett områdeskomplex där flera platser med olika funktioner utgör en helhet. Centralplatsen har en samverkan mellan det sakrala och den profana makten. Det viktiga under denna tid är att ha ett socialt nätverk och makt över människor. Territoriella gränser var

inte viktiga vid denna tid, det blir de först under medeltid då aristokratin exploaterar den inhemska bondeklassen och blev stora jordägare (Having 2001:558 ff).

Möre hade ett väldigt bra läge under yngre järnålder mellan svearna i norr och det danska riket i söder samt Baltikum i öster. Under 500-talet ingick Möre i ett kulturområde med Öland och i ett större perspektiv med Gotland, Baltikum, Blekinge och östra Skåne. Under 700-talet är Möre ett av de götiska kungadömena som gränsade till det danska riket i söder och till sveakungadömet/dömmena i norr (Näsman 1998:5 ff). Möre var alltså ett litet land och ett av smålanden mellan två starka grannar. Läget gav goda möjligheter till handel med olika riken och småkungadömen.

Att investera i skepp var dyrt och var något som endast samhällets aristokrati ägnade sig åt. Skepp stod för kontakter och lyxhandel och var även en symbol för makt och rörelse. Kontakterna med Öland och centralplatserna Köpingsvik och Björnhordakomplexet bör även de ha varit viktiga. Vid Binga-Hossmo möts land och sjöförbindelser och ån förbinder inlandet med kusten och Östersjön. Sjöroveri, vrakplundring men även lotsverksamhet kan ha varit inkomstbringande. Having ser fyra områden där byn som kontrollerade Hossmo-Binga kan ha legat, vid Hossmo kyrka, Ljungbyåns stränder, Harby gravfält samt vid Ljungby kyrka (Having 2001:558 ff).

5.4 Diskussion

Hossmo verkar under yngre järnålder ingått i ett centralplatskomplex och av gravfynden att döma verkar Ljungby vara den plats där den lokala makten koncentrerats. Här finns aristokratiska gravar där byns eller hela centralplatsområdets krigare har begravts. Hossmo är en viktig plats för Ljungby eftersom den måste passeras vid utfärd i Östersjön. Här fanns även under vendeltid en hamn eventuellt för krigsskepp samt en hantverksplats som utnyttjades säsongvis. Det troliga enligt min mening är att det framförallt varit aristokraterna i Ljungby som kontrollerat och utnyttjat platsen, men den kan ha använts av människor från hela centralplatskomplexet. Inga fynd har hittats på platsen som tyder på att lokala produkter bytts här. Istället verkar det rört sig om framställning av lyxprodukter som sedan skeppades iväg för handel och utbyte.

Gravarna vid Hossmo/Binga ligger mitt emellan platsen som senare blir Hossmo kyrka och byn Ljungby. Därför tror jag att människorna i dessa gravar lika gärna kunnat tillhöra byn Ljungby som Hossmo. Kanske var det människor som inte hade aristokratin status som begravdes här utan som hade egna begravnings seder utformade för deras ställning i samhället. Precis som Svensson diskuterar kan skillnaderna i begravningsutformningen bero på att det rör sig om offentlig religion mot privat eller att det rör sig om en klassfråga. Det finns ingen motsättning i att gravarna i Hossmo/Binga har kommit från en by i Hossmo. Lite är grävt i området så det kan mycket väl finnas en by här som bara inte har hittats ännu. Om man hittade en by här från yngre järnålder vore det mycket intressant och eventuella fynd skulle kunna visa om platsen haft större makt och inflytande än vad som nu verkar. Som det ser ut nu tror jag att den person och släkt som kontrollerade Ljungbyån hade sin maktbas i Ljungby.

6 Sveriges kristnande och rikets framväxt

Kristnandet var en viktig del i enandet av småkungadömena till det rike som senare skulle komma att bli Sverige. Den nya religionen innebar stora förändringar kulturellt, i tankemönster och mentalitet. Kristnandet var en viktig del av den stora samhällsförändring som skedde. Med kyrkan kom en bild av ett hierarkiskt och formellt samhälle att växa fram ännu starkare. Kyrkan fungerade som den ideologiska statsapparaten och blev även en viktig del i det blivande landets centralisering (Lindkvist 1996: 217 f).

Skillnaderna mellan kristendomen och den fornnordiska religionen är mycket stor i sina strukturer och uppbyggnad och de representerar två olika typer av samhällen menar religionshistorikern Gro Steinsland. Hedendomen var en etnisk folkreligion som tillhörde den egna folkgruppen. Den var uppbyggd runt den kulturella gemenskapen och den praktiska kulten stod i centrum. Religionen hade flera gudar. I centrum stod tankar om ära, skam och moral vilket riktades till kollektivet. Kristendomen såg sig som en universell religion och var därför intresserade av att sprida sin tro. I centrum stod synd, nåd, frälsning och förtappelse vilket riktades till individen. (Steinsland 2005:33). Hedendomen var anpassad till ett förstatligt samhälle. När samhället blev alltmer specialiserat sprängdes gamla sociala organisationsformer. Kristendomen kunde då lättare genomföras vilket den gjorde från eliten ut till folket. Religionsskiftet verkar ha skett utan större konflikter. Hedendomen behöver inte ha varit svag men förutsättningarna var bättre för kristendomen. Den ideologiska förändringen gick fort men trosföreställningarna och den kristna mentaliteten tog längre tid på sig. Det förekom troligtvis blandföreställningar under en längre tid och hedendomen levde kvar i folktron så länge Sverige var ett jordbruksland (Lindkvist 1996:219 ff). Dick Harrison menar att kyrkan inte ersatte en religion utan infördes i avsaknad av en självklar konkurrent. Det fanns inte i hedendomen ett alternativt prästerskap och ingen alternativ teologi som var som den kristna. Under den officiella nivån menar han dock att mycket var sig likt fast i en kristen språkdräkt (Harrison 2002:118).

En annan syn har Ulf Näsman och Charlotte Fabech som forskar i samhällsförändringar som sker under 200-700-talet i södra Skandinavien. Deras forskning utgår från arkeologiska fynd. Under perioden 200-700-talet sker stora förändringar inom samhällena i södra Skandinavien och de öppnar sig mot kontinenten med flitiga kontakter. I samhället växte en aristokrati fram som hade kontakter med Centraleuropa och Västeuropa. Arkeologiska fynd visar att både kvinnor och män reste från Skandinavien långt ner på kontinenten samt att människor från kontinenten reste till Skandinavien. De personliga relationerna var viktiga. Människorna som reste ut till kontinenten såg då både romerska kyrkor och städer. De kunde även ta tjänst som krigare längst romerska gränsen. När de sedan reste hem tog de med sig mycket nya intryck och idéer. De inspirerades av andra folkslag. Vissa saker omtolkades och förändrades. Konkurrensen mellan hövdingarna i Skandinavien var viktig för utvecklingen och alla tog intryck av olika saker (Fabech & Näsman 2007:14 ff).

Nordborna stod alltså under influens av de kristna kulturerna tidigt. Norden var en del av Europa och ingen anomaly i utkanten. Arkeologiska källorna visar att Skandinavien hade kontakt och påverkades av kontinentens kristna kultur vilket i sin tur påverkade samhället långt innan religionsskiftet. Guldmedaljonger av kristna kejsare har hittats i Skandinavien från folkvandringstid. Dessa efterhärmdes sedan av hövdingar fast de gjorde sin egen hedniska tolkning. Hövdingarna tog intryck av den kristna kyrkan och band samman makt och kult. Kulten flyttades till hallen som även fungerade som maktens centrum. Vid samma tidpunkt framkommer asagudarna i det arkeologiska materialet och kulten av Oden samt en hästkult

utvecklas vilket utövades av en ny krigareelit. Hästen var riddjuret som användes i krig vilket får en naturlig symbolisk betydelse. Samtidigt verkar kvinnan få en viktig roll socialt och politiskt. Kvinnliga bildframställningar verkar inspirerade från bysantinska områdena. Övergången till kristendom under medeltidens början var enligt Fabech och Näsman inget skarpt avbrott utan snarare en naturlig fortsättning på en utveckling som hållit på i flera århundraden (Fabech & Näsman 2007:14 ff).

Samhället började byggas på inre exploatering istället för lyxhandel i början av medeltiden. Att kontrollera jord blev under medeltiden en viktig grund för att kunna ta upp skatt. Kungariket hölls dock ihop även på den tidiga medeltiden av nätverk vilka byggde på vänskap, äktenskap, trohets seder och lojalitetskänslor. Det gällde framförallt att ha makten och resurser till att få folk att lyda (Harrison 2002:60). Förändringen började dock och en inre exploatering startade där skatter togs från bönderna och gavs till kungen, aristokratin och kyrkan som var det statsbärande skiktet. Det var dock först på 1200-talet som Sverige blev ett existerande och fungerande rike. Kyrkan och kungamakten stod i ett beroendeförhållande till varandra under den tidiga medeltiden. Under 1000-1300-talet byggde de tillsammans upp en ny samhällsordning. Framväxten av ett rike skedde runt idén att ha en kung som allt centraliserades runt. Styrelseformen importerades från kontinenten och England och härifrån hämtades även kröningsceremonier under andra hälften av 1100-talet. Kyrkan var inblandad i kröningsceremonierna vilket ledde till att kungen erkändes inom den katolska kulturkretsen. Aristokratin fick alltmer preciserade funktioner och privilegier. I det alltmer specialiserade och hierarkiska samhället passade kristendomen bättre med dess egen inomkyrkliga hierarki. Landet hade dock mycket stora regionala skillnader när det gällde lagstiftning och skatter vilket också synes i de olika kyrkostiftningen som utvecklade sina lokala traditioner (Lindkvist 1996:218 ff, Harrison 2002:58, 91).

Sitt starkaste fäste hade kristendomen till sin början i Götalandskapen. Det var i slättområdena i Västergötland och Östergötland som de rika stormännen tidigt började favorisera kristendomen (Lindkvist 1996:223). Dessa bördiga slätter tillsammans med de bördiga slätterna runt Mälaren blev den ekonomiska grunden för den framväxande staten. Jorden gjorde att området hade en relativ hög befolkning och expansion genom nyodling kunde ske. Västergötland var vid denna tid den plats som med skepp lättast nåddes från kontinenten och från England vilket var en fördel för den kristna missionen (Harrison 2002:62). Runt 1060-1120 innehade den Stenkilska ätten kungamakten främst över Götaland och ätten stödde kristendomen. De grundade Sveriges äldsta kloster genom att donera mark till kyrkan. Platsen som valdes för klostret var Vreta kloster i Östergötland (Harrison 2002:101).

Efter den Stenkilska ätten blev det två ätter som kämpade om kungaämbetet under 1100-talet. Släkten som brukar kallas sverkrarna som hade sin maktbas i Östergötland och den andra släkten var erikarna hade sin maktbas i Västergötland. Deras makt inom de båda landskapen bestod, det var själva kungaämbetet man bråkade om. Båda släkterna hade starka kopplingar till kyrkan. Sverkrarna hade makten från 1130-talet till 1150-talet. Under deras regeringsperiod uppfördes klostret i Alvastra och Nydala. När kung Sverker mördades hamnade kungaämbetet i Västergötland och under den regeringsperioden grundades klostret i Varnhem. Efter en del turer tog Knut från den Erikska ätten makten efter att ha dödat kung Karl på Visingsö. Han innehade sedan ämbetet till år 1195 då den åter gick till Sverkerska ätten (Harrison 2002:103 ff).

När Sverige blev kristet blev området en del i den västeuropeiska katolska kulturen med dess kultur och kunskap. Stormännen i Östergötland och Västergötland med bl.a. sverkarna och erikarna var de som började bygga de första stenkyrkorna (Harrison 2002:117 ff).

6.1 Kyrkan

Olika delar av den katolska kyrkan kämpade för att vara den del av kyrkan som fick mest inflytande i Norden. Den nordtyska kyrkan med säte i Hamburg-Bremen var den som till slut fick inflytandet i konkurrens med anglosaxiska missionärer från England och missionärer som inte tillhörde någon speciell biskopsorganisation (Harrison 2002:40). Norden hamnade under Hamburg-Bremen och fick ett eget Biskopssäte år 1104 i danska Lund. Sverige fick sitt eget säte 1164 i Uppsala som då blev en manifestation av riksenhet och den slutgiltiga segern över hedendomen eftersom den gamla religionen hade haft ett starkt fäste i delar av Mälardalen (Lindkvist 1996:227 f).

Staden Skara blev troligen ett biskopssäte i början av 1000-talet och senare blev Linköping ett biskopssäte. Biskopssätena speglar det starka stöd kyrkan hade i de båda götalandskapen. Till biskopssätena donerade kungen och aristokratin jord. De första biskoparna kom från kontinenten och hade med sig europeisk och kyrklig kultur och kunskap. År 1130 nämns i skrift den första infödda biskopen Gisle som huserade i Linköping. Enligt Thomas Lindkvist var Linköpings stift under tidig medeltid det mest välorganiserade och uppbyggandet av kyrkan samt kungamakten för de östra delarna av Sverige utgick härifrån. Klostren var viktiga i den kyrkliga organisationen och var platser där dels kyrkans kunskap och kultur kunde spridas, dels kungens budskap och ideologin om ett rike. Att grunda kloster var en maktdemonstration i det politiska spelet. De finaste av cistercienskyrkorna blev självklara gravplatser för sverkarna och erikarna. Fram till 1200-talet samarbetade kungamakten och kyrkan eftersom de var beroende av varandra. Kungamakten beskyddade kyrkan och kyrkan stod för det administrativa, kunskap och det ideologiska. När den gemensamma fienden hedendomen och det äldre lokala skiktet av makthavare försvunnit började det politiska spelet innehålla mer av maktkamp mellan kungamakten och kyrkan (Lindkvist 1996:228 ff). Det var inte alltid som kyrkan stödde kungamakten. De olika stiftens arbetade mer för den egna stiftsidentiteten i kyrkan än att stödja och befästa den politiska makten och riksidentiteten. Linköping var under 1100-talet ett mycket starkt stift och koncentrerade sig att nå de åt söder och öster belägna områdena som Möre, Tjust och Öland. I Möre blev senare Ljungby den kyrkliga centralorten i området med biskopsbostad och på Öland blev Köping längs Kalmarsund och därefter Gärdslösa viktiga orter (Hallencreutz 1996:259 ff).

Aristokratin i hela Europa hade ett nära förhållande till kyrkan. Det ingick i aristokratens roll att stödja kyrkan och att själv ha en central plats i den religiösa sfären. Därför finns ett starkt samband mellan aristokratiska residens och kyrkor. En aristokrat skulle ha ekonomisk, politisk och religiös makt. Därför anlade aristokraterna kyrkor på deras gårdar eller i närheten. Man kostade även på fina gravmonument till familjen och släkten. Alla som ville ha makt och inflytande hjälpte till vid kyrkor och klosterbyggande. Kyrkan i sin tur använde aristokratin till att nå ut till folket. Aristokratin hade en religiös prägel i Skandinavien innan kristendomen. Att ha en gårdskyrka, präst eller kristen runsten på gården var en naturlig fortsättning från tiden då kulten utövades i hallen. Viktigast var för kungen att sammankopplas med kyrkan och jämte biskoparna var det kungafamiljen som byggde mest kyrkor under medeltiden (Hansson 2006:161 ff).

6.2 Kristnandet i Möre

De första kristna i Möre kan mycket väl vara människor som efter sina resor till kontinenten kommit i kontakt med kristendomen och därefter antagit den nya tron. De återvände ofta hem med rikedom och en annan syn på sig själva efter alla nya intryck. Till det gamla samhället var det inte alla som ville återintegreras. Många blev nybyggare eller kolonistörer och bröt ny mark samt utövade sin tro. De blev en viktig part i uppbyggandet av en kyrklig administration som senare utvecklades. Runstenarna är ofta en materiell rest från eller över dessa personer (Hallencreutz 1993:180 f). Möre saknar fynd av hängkors och torshammare vilket däremot är mycket vanligt på Öland. Mats Anglert tolkar det som att kristendomen inte hade något större inflytande i Möre under 900-talet och början på 1000-talet. De första kristna tecknen i området är runstenarna. I både Hossmo och Ljungby finns det en kontakt mellan runstenarna och kyrkobyggnaderna. Det som binder samman runstenarna och kyrkan är troligen storgården som haft en hallbyggnad vilket har haft en runsten eller eskilstunakista. När sedan gårdskyrkan eller kyrkan byggts har stenen fogats in i byggnaden (Anglert 2001:497 ff). Carl F Hallencreutz tar även upp Arby kyrka där en runsten stått på kyrkogården men nu förvaras den i kyrkan. Runstenen är tillägnad Bove som troligen varit en rik man som främjat kristendomen i bygden. Runstenen har troligen stått utanför en tidigare träkyrka (Hallencreutz 1993:181 f).

Runstenen i Ljungby kyrkas västfasad. KLM E 73876.

På runstenen i Ljungby står *Fet och Ragna, de lät rista stenar efter Vinterlide*. Slutet på stavningen av Vinterlide enligt den gamla fornnordiska stavningen anses komma från västerhavsöarna som vikingarna koloniserade. Det skulle kunna betyda att personen som stenen restes över varit i västerled. Det finns flera runstenar i Småland som är reste efter personer som rest i västerled. Vinterlide kan ha varit en hederstitel som betyder "den som färdas på vintern". Arvingarna är troligen Fet och Ragna som enligt texten lät resa flera stenar efter Vinterlide. Runstenen är 140 cm i synligt skick och ornamentiken är utförd i sydsandinavisk stil. Ristningen är inte utförd av den allra skickligaste hantverkaren, ornamentiken håller inte så hög klass men den är inte den sämsta heller. Vissa avvikelser i sättet att skriva kan även indikera att den som utförde arbetet inte var den allra bästa. Stenen dateras till 1000-talets första tredjedel. Familjen som låtit rista stenen hade troligen sin gård i närheten av dagens kyrkplats och kanske var den rest vid en tidigare kyrka som familjen låtit

bygga (Gräslund 1993:18, Williams 1991:161 ff). Alla runstenar i Möre har inristade kors vilket kan betyda att kristendomen fått ett starkt fotfäste i regionen i alla fall hos aristokratin

redan under vikingatiden. Därför är det konstigt att byggandet av stenkyrkor gått så långsamt. Henrik Williams menar att det kan ha att göra med en konflikt mellan en mission med rötterna i Rom och en nationalkyrklig eventuellt splittrad organisation med säte i östra Sverige (Williams 1993:194).

Till runstenstraditionen räknas också eskilstunakistorna vid Hossmo kyrka. Gravmonumenten har daterats till 1000-talets slut och i Möre finns de endast i Hossmo kyrka. Eskilstunakistorna är vanliga i Götaland, Öland och norr om Mälaren. Traditionen till Möre har troligen kommit från Östergötland och Öland. Från början var de 3 gravmonument i kalksten som stått utomhus på kyrkogården. När stenkyrkan sedan byggdes infogades de i byggnaden (Williams 1993:90 ff).

Varifrån kom då de kristna impulserna? Viktigt enligt Ann-Sofie Gräslund är de enskilda resorna och att kristna impulser kommit genom resor både till öster och från England. Viktig har även den officiella missionen varit som kan ha kommit från Tyskland eller England via Mälardalen. Gräslund hänvisar till Wulfstans reseskildringar från 800-talet där han passerade Möre och skrev att Blekinge, Möre, Öland och Gotland tillhörde svearna. Detta kan mycket väl stämna menar Gräslund och tolkningen förstärks genom samband mellan fornsaker, ornamentik och ortnamn (Gräslund 1993:25). Per Vikstrand har en delvis annan uppfattning. Han menar att de områden som dominerade i denna region var Mälardalen och Östergötland. Språkdragen tyder enligt honom framförallt mot Östergötland även om språkdrag i sig inte behöver säga något om politiska förhållanden. Vikstrand menar även att man inte bör ställa svear i motsats mot östgötar utifrån Wulfstans reseskildring.

Eftersom Möre har ett så centralt läge utefter segelleden genom Kalmarsund bör kristendomen ha kommit tidigt hit. Kristendomen antogs först av aristokratin som även byggde de första kyrkorna. Hossmo kan i detta fall vara en kunglig egenkyrka som började byggas under 1120-talet. Riket Sverige som så sakteliga började bildas hade då en svag kungamakt och inre stridigheter. Det fanns vid tidpunkten ett stort behov av att visa sig starka söderut mot de danska kungarna. Vikstrand menar att man kanske kan sätta kyrkobyggandet ihop med ett försök att stärka makten för Sverker d.ä. och stärka landet. Kungamakten skulle i så fall ha spelat en viktig roll för etablerandet av kyrkan i Möre (Vikstrand 1993:70 ff).

Den framväxande centralmakten har dock inte påverkat den lokala befolkningen i alltför hög grad. Det är möjligt att de lokala gravfälten användes långt in i 1100-talet. Kristnandet skedde ut till befolkningen i en lugnare takt när centralmakten fått kontroll över området. Det var framförallt lokala storgårdar som byggde kyrkorna. Den lokala traditionen var stark in i 1200-talet vilket kan ses i relationen mellan bebyggelse, gravar, skattfynd, runstenar och en del av kyrkorna. Att kungamakten anlägger kyrkor i Hossmo och Ljungby så tidigt visar att man velat ta kontroll över området. När det uppfyllts har kungamakten donerat egendomarna till kyrkan. Senare under 1200-talet visar området på oroliga tider igen där mer manifesterade stenkyrkor och palats uppförs. Svaret från kungamakten kan i det perspektivet vara staden Kalmar med den starka borgen. Först i och med borgen kunde en mer total kontroll över området utövas. Det var först i mitten av 1200-talet som Möre kunde integreras i det svenska riket (Anglert 2001:498 ff).

6.3 Var Hossmo en Husaby?

Dateringen av husabyarna är en omstridd fråga men brukar oftast förknippas med vikingatid och tidig medeltid d.v.s. 900-till 1200-talet. Husabyarna var kronogods som användes av

kungamakten för att visa och utöva makt i landskapet. Först användes dessa kronogods av en kung/hövding för att behålla makten under vikingatid och tidig medeltid över ett område som minst var i storlek som ett landskap. Sedan användes och anlades godsens av kungamakten i och med riksbildandet. Godsen slutade ha sin funktion vid 1300-talets början när de nya slottslänen började byggas och städer började uppstå/anläggas och bli allt viktigare för makten. Godsen var maktcentrum ur både politiska, sociala och ekonomiska aspekter. Kungsgårdarna skulle även kontrollera vilka som rörde sig i området samt vara områdets "polis" för upprätthållandet av ordning för kungens räkning. Godsen var flerfunktionella och hade många olika uppgifter. Uppgifterna kan för godsens förutom de redan nämnda ha varit att fungera som hantverksplatser och marknadsplatser. De ligger ofta vid platser där vattenvägar möter landvägar och bör därmed ha varit naturliga samlingsplatser. Kungamakten behövde synas i landskapet för att kunna upprätthålla makten i ett land där befolkningen bodde på landsbygden. Godsen fick vara den fysiska makten som visade folket vem som bestämde (Theliander 2000:167 ff, Pettersson 2000:59).

Det viktiga för dessa gods bör ha varit makten över stora jordarealer. Genom att äga jord kontrollerade man de viktigaste produktionsmedlen i samhället samt makten och kontrollen över landskapet. I en del av fallen med husabyarna finns ingen kontinuitet bakåt från medeltiden till gamla stora gårdar och hallar. För att förstå maktstrukturerna i landskapet är det enligt Johan Berg viktigt att även studera de platser som inte efterlämnat sig så sensationella monument eller fynd. Dessa platser kan ha varit mycket viktiga i ett lokalt perspektiv (Berg 2000:153 ff). Jämför man olika husabyar med varandra visar det sig att en del lämnar rikligt med fynd efter sig medan andra inte gör det (Pettersson 2000:62). Alla husabyar har sin egen historia och att se generella mönster är svårt. De är inte ett resultat av ett system som skapats vid endast ett tillfälle. Husabyarna anses dock ha haft en viktig funktion för framväxandet av kungamakten och därmed vid riksbildandet (Lindkvist 2000:7 f).

Diskussionen om Hossmo har varit en husaby har pågått länge och enligt många finns det mycket som talar för det. Kyrkan och aristokratin har ägt mycket jord i området vilket troligen betyder att det var kungen som ägde marken från början. När platser slutade att ha en funktion som centralplats var det vanligt att kungens ägande upphör i områdena och jordens skänktes i politiska syften (Hellberg 1979: 132 ff).

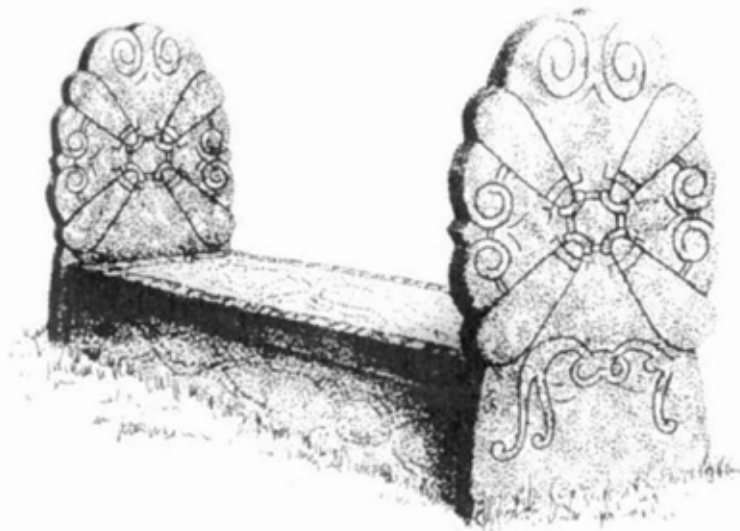
Ortnamnsforskarna har även i namnet Hossmo spårat en Husaby. Lars Hellberg menar att det finns en problematik i att Hossmo verkar ha varit uppdelat i två delar som förknippas med Hossmo och Husamo. År 1391 omtalas två bydelar, västra och östra Hossmo. Under 1500-talet bestod östra Hossmo av 6 hemman som i sin tur var uppdelad i två grupper. Sedan fanns kyrkbyn som bestod av 4 hemman och låg norr om kyrkan och på andra sidan om landsvägen till Kalmar. Dessa hus bör ha tillhört västra Hossmo. Hellberg menar att den östra bydelen är en utbrytning ur kyrkbyn eller är kyrkbyns föregångare. När Hossmo som centralplats upphört har byn omorganiserats. I och med denna förändring bytte platsen namn från Husaby till Hossmo. Först hette dock byn Hossma men till slut dominerade stavningen Hossmo. Äldsta delarna av Hossmo bör enligt Hellberg ha legat vid kyrkan. Han menar också att Husabyn i Hossmos fall haft en äldre föregångare som hette Husa (Hellberg 1979:134 ff).

Per Vikstrand menar att själva namnet Hossmo kommer från namnet Husa som var en föregångare till det senare Husaby. Hossmo är ett ursprungligt namn för kyrkplatsen och kyrkan anlades en bit bort från Husabyn. Att anlägga en kyrka en bit bort från byn skedde även i Arby och Halltorp. När kyrkan byggdes en bit bort vid Ljungbyån fick den namnet

Husa(by)mo. Att anlägga kyrkan här handlade om att välja en strategisk plats att manifesteras sin makt på. Vikstrand menar att Hossmo antingen kan vara ett namn för kyrkplatsen men troligen handlar det om ett ursprungligt by/gårdsnamn (Vikstrand 1993:51 ff).

Även Stefan Brink tror att det på platsen funnits en Husaby. Det finns belagt från slutet av medeltiden år 1508 då stavat Hosby. År 1540 skrivs att Husabyn ligger öde och att bebyggelsen flyttat till Husholm. Husabyn bör enligt Brink ha legat i trakten runt Hossmo by, Hossmo kyrka eller Husholm. Traditionen säger att Husabyn låg i det som kallas Lunden vilket kanske skulle kunna stämma. En möjlighet enligt Brink är att Husabyn och den äldre Husa(r) är en utbrytning ur den gamla byn Binga. En skrift från 1393 visar att det funnits ett gods med huvudgård i Hossmo (Brink 2001:519).

6.4 Hossmo kyrka

Rekonstruktion av Eskilstunakista från Hossmo. KLM Top Ark. 16628. Rekonstruktion av Iwar Anderson, tecknad av Gärd Fogde.

Hossmo kyrka ligger vid Ljungbyån nära åns utlopp i Kalmar sund. Kyrkan är en romansk stenkyrka och består av absid, kor, långhus och torn. Senare har det byggts på en övervåning. Hossmo är den äldsta stenbyggnad som byggs i Möre och dateras till 1120-tal samt med ett torn som uppfördes på 1180-talet (Tuulse 1955:9, Anglert 1993:51ff).

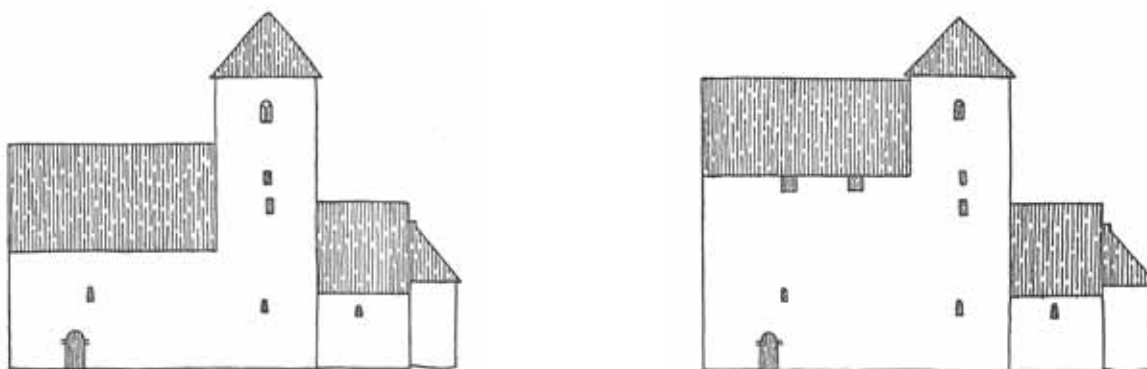
Armin Tuulse genomförde 1952 på uppdrag av Riksantikvarieämbetet byggnadshistoriska undersökningar i Hossmo kyrka vilket resulterade i standardverket *"Hossmo en försvarskyrka med östtorn"*. Här går han igenom kyrkans bebyggelsehistoria med alla ombyggnader och tillbyggnader. Tuulse jämför även Hossmo kyrka med liknande kyrkor i både Sverige och Europa. Han diskuterar även om kyrkan var en försvarskyrka och vad det i så fall innebär. En utredning görs även över vem som kan ha byggt Hossmo kyrka och vilket motiv den/den kan ha haft.

Tuulse klargör först att Ljungby var centrum i området redan under medeltiden och att Hossmo bör ha haft ett annexförhållande dit. Hossmo kyrka har blivit ombyggd och tillbyggd flera gånger. Som byggnadsmaterial har den lokala sandstenen i huvudsak använts (Tuulse 1955:9 ff).

Vid restaurering av kyrkan påträffades en delvis hopfallen eskilstunakista 1 m under det gamla golvet samt ornamenterade hällar, 1 häll med korsristning på båda sidorna, ett mittparti av en häll med ett mycket vackert kors på ena sidan. Fragment av kistor har även hittats inne i kyrkan. Allt tyder på att kistan som hittades under golvet har stått utomhus under en lång tid och därefter flyttats in i kyrkan. Eskilstunakistor brukar hittas i kyrkor som har samband med kungamakten. Kistan är ett kristet monument och symbol som man rest eventuellt innan en kyrka byggdes på platsen men kistan kan även stått på kyrkogården till en äldre träkyrka. Tuulse ser det troligt att det funnits en träkyrka på platsen som byggts som en gårdskyrka på 1000-talet (Tuulse 1955:112 ff).

Med relativ stor säkerhet kan den tidigaste stenkyrkan rekonstrueras efter Tuulses undersökning. Kyrkan bestod av ett kor med absid samt ett långhus med ett torn över östra änden. Dock kan den även beskrivas som en långhuskyrka med centraltorn. I norr fanns ett litet rum intill koret som fungerade som sakristia. Tre av de ursprungliga ljusgluggarna finns bevarade och eventuellt har det funnits flera på den södra sidan men inga i norr. Kyrkan hade två ingångar varav den norra murades igen senare när en övervåning byggdes på kyrkan. Långhuset hade stenvallv endast i östra delen, den västra hade trätak. Golvet utgjordes av kullerstenar. Tornet var rektangulärt och murarna lutade inåt. Upp till tornet kom man genom en spiraltrappa från sakristian. Tornet har använts som förvaringsplats under oroliga tider. I tornet fanns även klockorna. Kyrkobyggnaden visar att hantverkarna som byggt kyrkan har varit kunniga. Själva arkitekturen har en stramhet och bågarna i kyrkans östra del visar att arkitekten känt väl till den europeiska romanska arkitekturen. Lite dekoration finns vilket visar att man medvetet velat ha en asketisk stil (Tuulse 1955:47 ff).

Flera kyrkor med östtorn verkar ha en koppling till kungsgårdar och byggts på kunglig befallning. Tornets placering har varit symbolisk och de östra delarna i kyrkan har varit privata. Att bygga torn var att demonstrera makt vilket endast kungen och hans män fick göra. Att därtill bygga ett torn över själva altaret, centrum i kyrkan var att understryka sin makt och kopplingen till religionen. Först kom Gud sedan kungen och därefter resten av församlingen. Tuulse ser östtornet som en koppling till Uppsalakungarna och går tillbaka till missionstiden och maktkampen som förekom under de första hundra åren som kristna. I maktkampen spelade de kungliga gårdskyrkorna en stor roll (Tuulse 1955:104 ff). Kyrkans andra våning beskriver Tuulse som försvarsvåningen. I oroliga tider menar han att sockenborna sökt skydd här. Det har dock inte rört sig om några längre tider eftersom rummet saknar eldstad och latriner. Utrymmet är inte heller så stort så troligen användes även kyrkorummet som förvaring. På våningen har lösfynd hittats b.l.a en dolk och pilspets troligen från 1500-talet samt vildsvinsbetar (Tuulse 1955:130 ff).

Hossmos sydfasad under första byggnadsperioden och Hossmo som försvarskyrka. (Tuulse 1955:186).

Vid en jämförelse med andra östtornskyrkor menar Tuulse att kyrkan i Hossmo är mest lik tre kyrkor i Östergötland, Källstad, Ask och Ödeshög. Han ser här antingen en direkt anknytning eller att kyrkorna har samma förebild och stilströmning. Han menar att vissa drag i Hossmo kyrka visar på kontakt med cistercienserna i Alvastra. Det är framförallt valven i östra delen samt delningen av långhusets östra del i tre delar vilket påminner om klosterkyrkan i Alvastra. Alvastra stiftades år 1143 och invigdes år 1185. Tuulse menar att väldigt snart kom byggkunniga människor med cisterciensisk utbildning att hjälpa till med byggandet av kyrkor uti landet vilket skulle gälla även i Hossmo. Det verkar enligt Tuulse som att Hossmo uppfördes i direktkontakt med kyrkorna i Östergötland samtidigt som byggandet av Alvastra kloster pågick för fullt och kunskapen om valvtekniken spreds (Tuulse 1955:107 ff). Enligt nya dateringar började dock Hossmo kyrka byggas redan 1120 vilket var före Alvastra. Det utesluter dock inte att Hossmo kyrka har kopplingar till cistercienserna och den byggnadskunskap de hade.

Genom att bygga på en extra våning på Hossmo kyrka blev kyrkan både kyrka och fästning. Den fungerade då inte längre som en kunglig gårdskyrka. När övervåningen byggdes tillhörde kyrkan ärkebiskopen i Linköping som fått den i gåva av kungen. Kyrkborgen fick en passiv karaktär vars uppgift var att skydda sockenborna från överfall och röveri. Kyrkan ingick i det allmänna försvaret och kunde även fungera som samlingsplats för trupper (Tuulse 1955:134 ff). Senare diskussioner tonar ner kyrkornas försvarskaraktär och talar istället om flerfunktionella kyrkor (diskuteras i kap 6.7).

Hossmo kyrka har kvar sin dopfont i sandsten från början av 1200-talet. Dopfonten skänktes 1876 till Statens historiska museum som dock gav den tillbaka 1997. Den har en runskrift som lyder *"Jag beder dig...att du beder för den man, som gjorde mig, och därvid nämner hans namn. Jakob hette han"*. Kvar i kyrkan finns även en medeltida utsmyckning från första hälften av 1200-talet. Den består av ett större och två mindre ansikte som är modellerade i väggputsen. Det större ansiktet är troligen ett Kristushuvud med gloria (Svenska kyrkan 2006).

6.5 Aristokraten, landskapet och vallgraven

Utgrävningen som gjordes av Kalmar länsmuseum 2003 stärker tanken att det på platsen funnits en storgård och att Hossmo kyrka då skulle utgöra en gårdskyrka. Av fynden som hittades var alla från medeltiden och framåt. Inget vikingatida material hittades. Däremot fanns det en hel del som tyder på att det under medeltiden fanns en storgård på platsen. Piksporren tyder på att det kan ha rört sig om en storman vilket även armbortspilspetsen kan indikera. Keramiken var äldre svartgods vilket dateras till 1100-1200-talet. Det mest sensationella var diket som återfanns 5 m från södra kyrkogårdsmuren. Diket var 2 m brett och 0,3 –0,5 m djupt och tolkades som en vallgrav. Diket verkar följa den gamla kyrkogården. Delen av diket som grävdes ut var i V-Ö riktning, diket svängde sedan av åt NV. Mycket slagg av järn hittades samt även lite bronsslag vilket visar att i alla fall järnframställning funnits på platsen. Spik, hästkosöm och andra järnföremål visar på gårdsaktivitet i närheten av kyrkan (Kalmar läns museum, Arkeologisk rapport 2008, se arbetets första del).

Anledningen till att man väljer att ha en vallgrav runt sin gård kan vara ett symboliskt sätt att isolera sig från samhället. Under 1100-talet blir det allt vanligare att aristokraterna skiljer ut sig från resten av samhället genom att flytta sina residens ut från byarna till mer isolerade platser. När det började på 1100-talet var det ofta i försvarssyften som man flyttade residenset

men det blev sedan en del av hur aristokraterna skulle leva. Detta gällde både kungar, aristokrater och biskopar. Residensen kunde byggas på platser utanför byarna även om det saknade försvarsfördelar. Aristokraten ville isolera sig i landskapet och därigenom upphöja sig själva (Hansson 2006:105 ff, 127 f).

Att organisera landskap och byar blir viktigt för aristokraterna i Europa. Kontrollerar man mikrokosmos kontrollerar man världen. I denna organisering framhävs aristokratens roll och dominans. Organiseringen var både symbolisk och ekonomisk viktigt för att ge aristokratin fördelar. Det var viktigt att planera landskapet runt aristokratens centrum där det skulle finnas en egen kyrka, hjortpark, en planerad eller kontrollerad by. Allt ingick i det aristokratiska konceptet. Vare sig aristokraten var eller inte var mycket rik och mäktig hade man det man skulle ha. Var man mindre rik hade man bara allt i en mindre skala. Vatten var en viktig del i konceptet och fanns inte vatten i närheten anlade man det. Att ha en vallgrav ingick också i konceptet och då hade man en även om den var liten (Hansson 2006:129, 160).

Anledningen till att anlägga en vallgrav är att avgränsa och urskilja en del av landskapet vilket även var viktigt om platsen var en kyrkogård. I medeltidslagarna finns ofta i kyrkobalkarna inskrivet att kyrkan var ett fredat område. Och i många lagar står det att kyrkogården skulle vara hägnad så att djuren ej går in där. Själva hägnaden sågs som profan och det var bara att själv bestämma hur kyrkogården skulle avskiljas. Enklast var att gräva ett dike som ofta inte var så djupa. Vid träkyrkan i Löddeköping i Skåne var diket 0,5 m djupt och 0,5-1 m brett. För att hålla djuren borta krävdes troligen ytterligare konstruktioner (Johansson 1989).

Det troliga är ändå att det i Hossmos fall handlar om en vallgrav till en gårdsbebyggelse. Tillsammans med andra fynd och det vi vet om platsen talar emot att det "bara" skulle handla om att inhägnad en kyrkogård.

6.6 Ljungby kyrka

Ljungby kyrka. KLM E 73876.

Ljungby kyrka består idag av ett kor, långhus samt ett torn. Kyrkan ligger norr om Ljungbyån. När kyrkan byggdes blev den placerad utanför den medeltida byn som ligger söder om ån (Anglert 2006, Boström 1981:4).

Runstenen i Ljungby kyrka tyder på en lokal kristen tradition medan kyrkan tyder på en tradition kommande utifrån, från den framväxande centralmakten. Hur runstenen inkorporeras i kyrkobyggnaden är svårt att säga liksom om prostens stora gård har haft någon motsvarighet under vikingatiden. I Möre och framförallt i Ljungby har kungamakten donerat stora egendomar till Alvastra kloster som senare togs över av biskopen i Linköping. (Anglert 2001:498 ff).

Ljungby är den näst äldsta kyrkan i Möre och byggdes även den på 1100-talet. Kyrkan är störst i Möre och utvidgades kraftigt (kyrkan är 40 m lång) under 1200-talets slut. Detta kan bero på att den tjänade som prostkyrka under medeltiden. Kyrkan hade ett västtorn vilket troligen varit äldre än utbyggnaden av långhuset i kyrkan (Anglert 1993:149 ff). Kyrkan i Ljungby kom att få en särställning eftersom prostens bodde här under den tidiga medeltiden och inte i staden Kalmar. Även biskopen i Linköping hade stora egendomar i socknen (Boström 1981:1).

Kyrkan är hårt restaurerad och det finns ingen omfattande undersökning av den som det finns på Hossmo kyrka. Kyrkan är byggd av gråsten och har idag ett kor från 1200-talets början, ett långhus från 1270-talet samt ett torn från år 1857. Huvudingången är i väster men en ingång finns även på långhusets södra sida. Den är medeltida i gotisk stil men blev hårt restaurerad 1928. Den senaste stora ombyggnaden av kyrkan skedde 1821 men kyrkan har innan dess blivit hårt ansatt av bränder. Därför är det svårt att veta hur den första kyrkan på platsen såg ut. Koret bör vara den äldsta delen av kyrkan och hade tidigare en rundbågig portal.

Långhuset tillkom på 1270-talet. Sydporten har gotiska utsmyckningar och fönstret en spetsbågig form. Medeltida kyrkor som var väldigt breda som i Ljungbys fall 14,3 m brukar vara välvda i flera skepp. I en beskrivning innan branden 1757 talas det om att kyrkan hade flera pelare. Ragnhild Boström tror att långhuset från början varit treskeppigt välvt med sten eller tegelvalv vilande på två rader med pelare. Dagens torn är den yngsta delen av kyrkan som ersatte en tidigare klockstapel. Kyrkan har haft en klockstapel redan i slutet av 1500-talet. Eftersom kyrkan blivit så hårt restaurerad har den en enhetlig 1800-tals stil. Vid det tillfället togs en trolig medeltida sakristia bort vid långhusets norra sida och ersattes med en i korets östra del. Rester av ett äldre torn i norr revs och ersattes med det nuvarande. Boström tror att platsen innan den medeltida stenkyrkan haft en äldre träkyrka (Boström 1981:2 ff).

Kyrkans fasad putsades och lagades 1999. Då gjordes även en byggnadsarkeologisk undersökning då det visade sig att under putsen fanns ett mycket äldre murverk än vad som innan kändes till. Kyrkans första skede under 1100-talet är mycket lik Hossmos. Det är framförallt långhusets proportioner och byggnadsteknik samt murningstekniken som liknar Hossmo (Anglert 2006).

6.7 Kyrkorna och Kalmar

Marit Anglert har en annan syn på Hossmo kyrka och många av de andra kyrkorna i Möre. Hon vill snarare kalla dem flerfunktionella kyrkor. Hossmo är den äldsta stenkyrkan i trakten och började byggas på 1120-talet och tornet uppfördes på 1180-talet. Den andra stenkyrkan som uppfördes i trakten är den i Ljungby. Den är inte daterad men började byggas under 1100-talet troligen ganska tidigt. Anglert sätter Hossmo i samband med de andra kyrkorna i Möre som många är ovanliga med speciella planlösningar. För att förstå detta är det viktigt att tänka på att under medeltiden och ännu längre fram användes kyrkorna även till profana saker. Under 1200-talets mitt är de flesta av mörekyrkorna uppförda och samtidigt byggs extravåningar på Hossmo kyrka och Ryssby kyrka. Våningsbygget i Hossmo och kyrkbygget i Möre sätter Anglert i samband med statsmaktens ökade inflytande och Kalmars grundande på 1200-talet och dess blomstringstid under 1200-talets mitt. Kyrkorna fick under en period fungera som härbärgen åt skatterna som indrevs från befolkningen. Det var först när statsmakten blev fysiskt närvarande i samhällena som den hade makten att driva in skatter. Kyrkorna blev stödjepunkter i centralmaktens kontrollsystem. Snart kom dock slotten i Kalmar och Borgholm att överta förvarandet av de skatteindrivna produkterna. Kalmar var huvudorten i Möre i mitten av 1200-talet. Anglert menar att ombygget av kyrkorna och därmed Hossmo kyrka visar en brytningstid när ett mer lokalt samhälle med rötterna i vikingatiden inte klarar konkurrensen från en starkare och mer organiserad svensk centralmakt (Anglert 1993:145 ff). Liknande drag som kyrkorna har i Möre återkommer i många av de Öländska kyrkorna. Även de byggdes om på 1200-talet ofta med dubbla torn eller extra våningar. Källa kyrka på Öland är ett sådant exempel på en flerfunktionell kyrka (Ullén 2006:70).

Under 1100-talet ändras försvarssystemen. Innan byggde försvaret mycket på pålspärrar, fornborgar och vårdkasar. Nu började istället försvarssystem i sten och trä byggas av framförallt kungen men även av stormän. Dessa försvarsanordningar var inspirerade från de på kontinenten i många fall via Danmark. Det som bl.a. byggdes var runda torn s.k. barfred längs östkusten under 1100-talets andra hälft och början på 1200-talet. I Kalmar byggdes en sådan barfred vilket senare utvecklades till slottsbyggnaden under 1200-talet. Tornen placerades längs farleder och vid handelsplatser. De stora slottsbyggena var endast tillåtna för

kungen att bygga och kunde genomföras p.g.a. en omorganisering av skattesystemet. Borgen blev det ställe där både administrationen och försvaret höll till. Under 1200-talet byggdes även Borgholms slott vilket gjorde att kungen kunde kontrollera Kalmar sund (Harrison 2002:175 ff).

Kalmars bebyggelse går tillbaka till 1200-talet. Människor har bott i området innan men den bebyggelsen kan inte ses som ett led i stadens tillkomst. Staden utvecklades i ett samspel med kungamakten/centralmakten, Möres omland och handel. När det gällde handeln var kontakterna med Lübeck viktig. Tyskar har varit bosatta i Kalmar sedan 1200-talet och måste ha haft tillåtelse att bo där genom kungamakten. Nils Blomkvist menar att Kalmarsunds handelscentrum från ca 1250 övertogs av Kalmar från Öland och då framförallt Köpingsvik (Blomkvist 1979:193 ff).

6.8 Diskussion

Kyrkan i Hossmo är troligen från början en gårdskyrka. Eftersom inga fynd gjorts på platsen från vikingatid kan det tänkas att gården anlades under den tidiga medeltiden. Bebyggelse kan mycket väl finnas i närheten men aristokraten kan ha velat flytta sitt residens till en ny och mer avskild plats för att upphöja sig själv. Aristokraten som bodde på platsen var allierad med den sverkerska ätten i Östergötland. Stilen på kyrkan med östtorn och kopplingen till Alvastra tyder på det. Eskilstunakistorna som är äldre än stenkyrkan och troligen stått på gården utanför den eventuella träkyrkan indikerar att platsen sedan tidigare varit kopplad till mäktig släkt/släkter i Östergötland. Platsen har en klar koppling till kungamakten. Kyrkbygget var en del från centralmaktens politik att ta makten och kontrollera området. Att bygga kyrkan vid Ljungbyåns inlopp och kontrollera färden från Östersjön till Ljungby blir ett sätt att manifesteras makt i landskapet och kontrollera personerna som passerar. Det bör ha varit viktigt att kontrollera Hossmo för att därigenom få kontroll över Ljungby. Att göra platsen till en husaby har varit en del i den förda politiken att binda samman och kontrollera området. Som husaby kunde platsen vara viktig ur många aspekter och haft en viktig funktion inte bara som maktcentrum utan även som handelsplats. Att kontrollera Möre var viktigt inte bara i det lokala perspektivet utan även för att hävda sig mot danskarna.

Ljungby hade en stark lokal tradition. De rika gravarna i trakten från vikingatiden och runstenen tyder på att det på platsen funnits en hövding. Hövdingen har troligen varit kristen eftersom runstenen har ett kors. Men han tillhörde inte den kyrka som centralmakten samarbetade med. Runstenen antyder att det kan röra sig om en lokal tradition eftersom ristaren inte varit av högsta klass i jämförelse med eskilstunakistorna i Hossmo. Kanske hade stormannen i Ljungby antagit kristendomen efter resor i västerled och hade därifrån sin kristna tradition. Kanske ville han fortsätta att vara en kultledare inom kristendomen på sin egen gård. Ljungby verkar ha varit centralplatsen i området och bör därför vara den plats som den framväxande kungamakten velat ta kontrollen över. När centralmakten tagit, konkurrerat ut eller på något annat vis tagit kontrollen över Ljungby byggs här snabbt en kyrka. Hövdingen i Ljungby kunde kanske inte konkurrera i sina personliga kontakter med centralmakten och dess allians med kyrkan vilket gav dem stöd från ett stort nätverk i hela Europa. Runstenen från hövdingens gård infogas i kyrkobygget som ett tecken på seger eller för att visa på den kristna kontinuiteten i området. Kungen visar sin makt genom byggnaden. Sedan när området är kontrollerat skänks marken till kyrkan och prostens bosätter sig här. Kyrkan byggs ut mer och blir enormt stor för att vara en bykyrka.

Kanske var det så att hövdingen i Ljungby byggde sin makt på den gamla traditionen med lyxhandel och allianser. När vägen ut till Östersjön kontrollerades av kungamakten genom Hossmo blev det allt svårare att upprätthålla makten. Den framväxande centralmakten var starkare och byggde sin makt på jordinnehav och kontrollen av landskapet. Trots att hövdingen i Ljungby kunde ha varit mycket mäktig och haft en stark lokal tradition kunde han inte klara konkurrensen och de nya tiderna. Hans territorium uppslukades då av kungamakten. En annan tanke är att han kanske ingick allians med familjen i Hossmo och så blev Ljungby en del av kontaktnätet till den centrala kungamakten.

Längre fram i medeltiden under 1200-talet förlorar Hossmo i betydelse. Jag kan tänka mig att Hossmos betydelse minskade markant så fort centralmakten fick kontroll över Ljungby. Det borde då ha varit Ljungby som varit den viktigare orten. Under 1200-talet blir Kalmar den viktigaste och betydelsefullaste platsen för kungamakten. Städerna som anläggs blir viktiga punkter för kungamakten och slotten ersätter husabyarna som maktens centrum. Till slotten förs nu skatterna och med Kalmar slott och Borgholms slott kontrollerar kungamakten Kalmarsund. Ljungby är fortfarande en viktig plats eftersom prostens väljer att bo kvar här under medeltiden. Därigenom hade kungamakten och kyrkan tillsammans kontroll över två viktiga platser i Møre. Hossmo hade alltså en viktig funktion under en begränsad tid.

Vid ett senare skede uppstår Kalmar som stad genom kungamakten och dess samarbete med tyska köpmän samt genom befolkningen i omlandet. Kalmar är tänkt mer i stadstermer från början och har ett annat system och koncept än idén med centralplatser. Centralplatser var ett system som var anpassat efter kontakter i en lokal kontext. Städer fungerar på andra sätt och är kopplade mer till ett helt rike. Allt koncentreras på en plats till skillnad från centralplatserna som verkar mer ha varit ett nätverk, olika noder i ett system.

För att se om dessa tankar stämmer behövs mer utgrävningar både i Hossmo och i Ljungby. En genomgång av Ljungby kyrka och ett försök att förstå hur den sett ut i sitt äldsta skede skulle även vara mycket värdefullt.

Nästa kapitel kommer att jämföra Hossmo med andra liknande kyrkor för att förhoppningsvis få nya perspektiv. Ser man likheter och skillnader kan det lyfta fram intressanta aspekter om vad som kan ha varit vanligt förekommande och vad som kan ha varit mer unikt.

7 Kläckeberga kyrka

Kläckeberga kyrka. KLM E 69664.

Idag består Kläckeberga kyrka av långhus, kor och sakristia. Kyrkan ligger på en höjd och syns därför mycket tydligt i landskapet och intill rinner en å. Kyrkan ligger inte i anslutning till någon by utan har placerats för sig själv (Westergren & Ring 2005: 3,13 Anglert 2001:490).

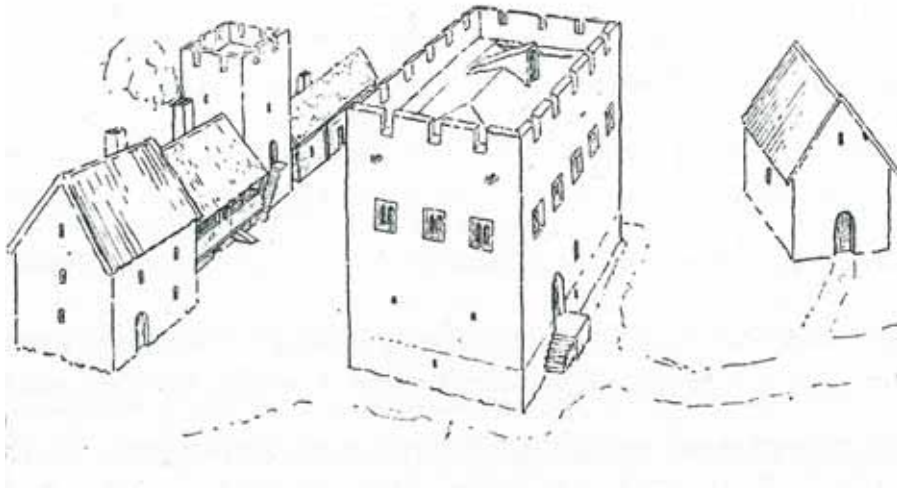
Den största undersökningen av Kläckeberga kyrka skedde år 1938 i samband med kyrkans restaurering som genomfördes av Harald Åkerlund. Två år senare genomförde han även utgrävningar invid kyrkan. Vid utgrävningen norr om kyrkan återfanns rester av byggnader som var äldre än kyrkan (Åkerlund 1945:54,75).

Eftersom gården är äldre än kyrkan uppfördes Kläckeberga kyrka på en stormannagård. Åkerlund daterar kyrkan till 1200-talets första tredjedel eventuellt något senare. Kyrkobyggnaden är 19,2 m x 10,75 m bred (Åkerlund 1945:54 ff).

Vid undersökningarna år 1938 hittades en tidigare okänd källarvåning under kyrkan. Källaren låg 0,5-0,7 m under marken och kanske mer ska tolkas som en bottenvåning. Dock fanns ingen ingång hit utifrån utan man var tvungen att ta trappan från den övre våningen. Våningen över källaren var kyrkovåningen med långhus och kor. Över långhuset har det varit en stor sal. Här var ljusöppningarna stora. Rummet hade en storslagen utformning (Åkerlund 1945:56 ff).

Det är lättare att förstå kyrkan om man ser det som ett profant hus från början menar Åkerlund. Huset byggdes alltså från början inte alls till att fungera som kyrka. Huset kan även ha haft flera funktioner som förrådslokaler, gårdskyrka, festsal och försvarsvåning. Åkerlund utesluter inte möjligheten att en gårdskyrka byggts någon annanstans innan huset gjordes om

till kyrka. Runt kyrkogården fanns en jordvall som vid tiden varit hög och det fanns även en vallgrav (Åkerlund 1945:80 ff).

Gårdsanläggningen som den kan ha sett ut sedan kyrkobyggnaden uppförts (Åkerlund 1945:93).

Åkerlund menar att det troliga är att det är biskopen i Linköping som varit byggherren eller kungen. Det var först senare som aristokraterna har råd att bygga hus som Kläckeberga. Byggnaden skulle då fungerat som biskopens representationsbyggnad. Närheten till Kalmar var viktig när huset byggdes eftersom det då blivit en mycket betydelsefull stad. Byggnaden var inspirerad av byggnader på kontinenten. Åkerlund menar att biskopen troligen sett liknande hus i Danmark. Genom byte eller köp övertogs sedan huset av en aristokrat. År 1387 köps det av Ficke von Vitzen och 1391 blir gården inlöst av drottning Margareta. Åkerlund menar att det är först på 1400-talet som palatsbyggnaden görs om till kyrka (Åkerlund 1945:69, 84 ff).

Nya utgrävningar skedde åren 1979-80 i samband med att kyrkogården skulle utvidgas. I åkern utanför kyrkan påträffades vid provundersökningarna keramik importerad från Tyskland och en ugn eller kokgrop. Föremålen daterades till 13-1500-tal. Även en solja i brons hittades samt en stenpackning. Platsen tolkades som en boplats från högmedeltiden. Sedan genomfördes en fosfatkartering vilket gav relativt höga värden framförallt i samband med kokgropen. Utefter dessa resultat bestämdes att 1000 kvadratmeter skulle undersökas. I september 1980 började utgrävningen. Området maskinavbanades och stenpackningarna som hittades vid provgrävningen framkom tydligare. Det som då framkom var runda stenpackningar vilket visade sig vara förhistoriska gravar. Gravarna daterades till sen vikingatid-1000 e. Kr. I gravarnas närhet fanns två härdar som ¹⁴C daterades 995 (+80) e.Kr. I matjorden framkom fynd från högmedeltid som sporre, knivar, spik samt hästskor. Här hade Åkerlund tidigare grävt och funnit spår av bosättning och då funnit ben och lerklingslager. De förhistoriska gravarna verkade inte ha någon koppling till den medeltida bebyggelsen.

Ett hus från medeltiden återfanns även norr om gamla kyrkogården. Här återfanns importerad keramik från Tyskland, mungiga samt två små avfallsgropar i närheten. Intressant för jämförelse med Hossmo var att vallgraven åter grävdes och det visade sig att den någorlunda följer den nuvarande kyrkogårdsmuren sträckning längs den västra sidan. Även jordvallen som även Åkerlund beskrivit konstaterades vara ett försvarssystem runt kyrkan (Lundström 1981).

7.1 Halltorps kyrka

Halltorps kyrka. KLM E 70096.

Halltorps kyrka består av långhus, kor och en sakristia. Kyrkan är byggd i sandsten och ligger intill Halltorpsån (Anglert 2001:488 ff, KLM kyrkoregister 2000).

Halltorps kyrka låg på en strategisk plats där vägarna till Kalmar och Brömsebro möts. Kyrkan anlades på en plats en bit ifrån byn. Halltorps kyrka undersöktes åren 1951-1954 av Iwar Andersson från Riksantikvarieämbetet eftersom kyrkan skulle restaureras. Efter en genomgång av kyrkan konstaterade han att det första kyrkobygget inte följt den ursprungliga planen (Andersson 1951-1954: Arkeologisk rapport, Vikstrand 1993:51).

Under andra byggnadsetappen syns nämligen en förgrovning av den ursprungliga planen. Kyrkvåningen bestod av tornrum, långhus och kor. Ovanför koret har det funnits en våning som varit verkstad eller bostad. Under denna period har det funnits ett östtorn. På översta våningen i långhuset har det funnits en våning som Andersson tolkar som en skyttevåning. Mellan kyrkvåningen och skyttevåningen har ytterligare en våning funnits. Västtornet har haft ett antal våningar ovan kyrkvåningen. Under tidigare utgrävningar hade en bottenvåning hittats och utgrävts. Här hittades en koppardosa innehållande fyra sigillstämplar. I närheten låg tre vaxsigill, några mynt och pärlor samt trä, läder och metallföremål (Andersson 1951-1954: Arkeologisk rapport).

Under utgrävningen hittades ca 200 medeltida mynt. Intressant är även att antalet profana föremål är påfallande stort om man jämför mot kyrkoföremålen. Fynden av bly, tenn, brons och järngjutning visar att metallhantverk funnits på platsen. Sigillfynden tolkar Andersson som att de varit under arbete och inte riktigt färdiga (Andersson 1951-1954: Arkeologisk rapport). Mats Anglert menar att sigillen inte varit original men inte ska ses som förfalskningar. Sigillen kopplas till biskoparna Laurentius i Linköping, Nicholaus i Roskilde, Ufo i Lund och Iwarus i Odense. Sigillen bör vara från åren mellan 1240-45 då biskoparnas

ämbetstid sammanföll. Anglert tror att sigillen haft ett samband med att kyrkan har fått avlatsprivilegier i samband med någon invigning. Kyrkan kan då sättas i samband med de korståg som företogs under tiden mot tavasterna och till det heliga landet. De svenska biskoparna fick 1237 en bulla från påven om att de som gav sig ut på korståg skulle få indulgens. Att kyrkan har en speciell utformning kan enligt Anglert bero på speciella starka intressen där korstågen varit en viktig del (Anglert 2001:502 f).

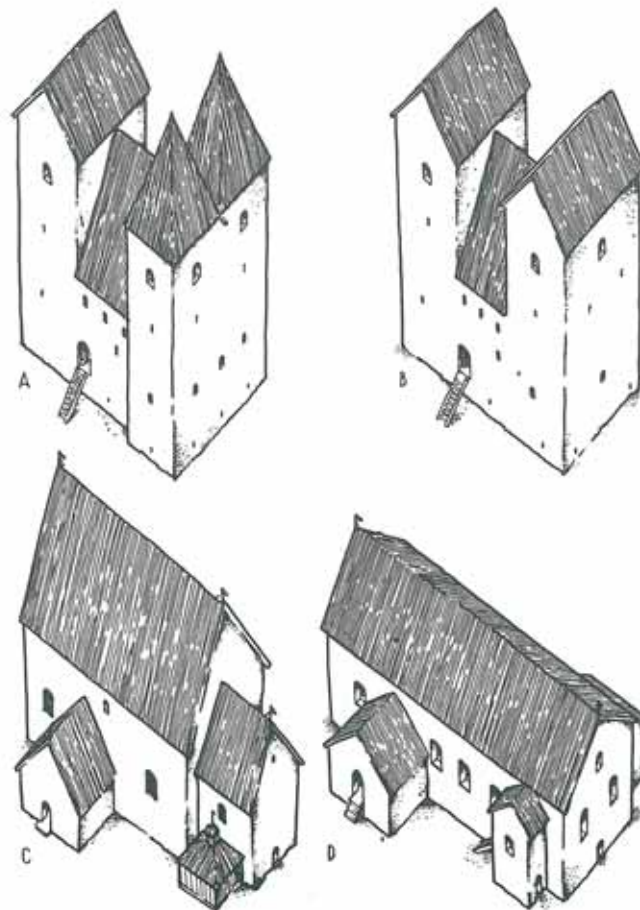

Fig. 7 A. Försök till rekonstruktion av den första, ofullbordade byggnadsetappens planerade exteriör.
 B. Rekonstruktion av Halltorps kyrkas exteriör omkring år 1200.
 C. Halltorps kyrka omkring år 1760.
 D. Kyrkan efter 1790-talets ombyggnad.
 Samtliga rekonstruktioner är sedda från sydöst.

Rekonstruktion av Iwar Anderson (Andersson 1956:17).

Halltorp var precis som Kläckeberga en palatskyrka. Omfattningen av de profana fynden och kyrkans ursprungliga form visar att det från början varit ett profant hus eller snarare ett palats. Först på 1400-talet får Halltorp utseendet som en vanlig kyrka. Dendrokronologiska prov från ett bjälklager från första bygghasen har daterats till ca år 1210 (Anglert 2001:501).

7.2 Bjäresjö kyrka i Skåne

Kyrkan i Bjäresjö ligger 150 m från Bjäresjön och söder om en pyramidformad kulle varifrån havet ses. Kyrkan är en romansk stenkyrka och timret i taket har daterats till 1150. Kyrkan är byggd i ljusgul sandsten. I stenkyrkan finns en runsten inmurad från 1100-tal. I Bjäresjö genomfördes arkeologiska grävningar mellan åren 1983-87. De södra och centrala delarna av byn har varit bebott utan avbrott sedan den sena delen av vikingatiden (Callmer 1992: 411 ff, 437 f).

Vid utgrävningar på kullen och invid kyrkan hittades ett gårdskomplex från vikingatid och medeltid. Materialet visade att platsen gått igenom fyra faser. Under 900-talet och i början av 1000-talet fanns en bondgård på kullen. Det var ingen vanlig bondgård utan här bodde troligen aristokrater. Ett av husen på gården var en stor hall. Det kan ha funnits flera aristokratiska familjer i området eftersom det finns fyra runstenar här. Två av runstenarna har stått vid bygränsen och två av stenarna är resta över *hardha godhan dreng* alltså efter väldigt goda och duktiga män. Det troliga är att dessa män varit med i en krigargrupp men även blivit födda in i framstående familjer.

Utgrävningar av den romanska stenkyrkan visar att det sannolikt funnits en stavkyrka på platsen före stenkyrkan. Denna stavkyrka har dock inte gått att datera men troligtvis uppfördes den under 1000-talet. Gården upptog en stor yta och dess placering uppe på kullen gjorde att den dominerade hela byn (Callmer 1992:433 ff).

Under 1100-talet inleds den andra fasen. Stavkyrkan som hade ingått i gårdskomplexet ersattes av en romansk stenkyrka. Kyrkan hade ett stort och brett torn där man kunde se ut över hela landskapet. På platsen återfanns även ett stort profant hus byggt helt eller delvis i sten. Husets plats var väl valt allra högst upp på kullen och var troligen mycket magnifikt med vacker dörr och glasfönster. Kyrkan och huset har byggts på samma gång och var tänkt att imponera på omgivningen. Huset kunde ses av personer som reste till och från Lund. Gården hade troligen flera byggnader mest i trä som legat utanför området som grävdes. Det bör även ha funnits flera försvarsanordningar (Callmer 1992:436 ff).

Under 1200-talet inleds fas tre och det stora profana huset rivs. Rivningen var medveten och stenarna användes till ett nytt bygge. Det nya huset kan ha legat innanför dagens kyrkogård (Callmer 1992:440 ff).

Under mitten av 1300-talet inleds den fjärde fasen och nu verkar det ske stora förändringar på godset. Fynden blir färre och det verkar som att platsen används allt mindre. Kvar verkar endast jordbruksbyggnaderna vara (Callmer 1992:446 f).

7.3 Lisbjerg kyrka på Jylland

Lisbjergs kyrka är en romansk stenkyrka från 1100-talet. Lisbjerg ligger norr om Århus på Jylland. Eftersom byn har setts som ett centrum i lokalområdet genomfördes utgrävningar 1989 vid Lisbjergs kyrka. Vid utgrävningarna påträffades ett inhägnat gårdskomplex med lämningar från vikingatid och medeltid. Genom utgrävningarna kunde man se tre faser i bebyggelsen av gården vilket framförallt framkom av tre olika gårdsinhägnader (Jeppesen & Madsen 1991:269).

Första fasen hade en inhägnad som verkar inte ha varit robust. Den andra fasen hade en kraftigare inhägnad där nedgrävningen för konstruktionen var 30-40 cm brett och 40 cm djupt. På vissa sträckor kunde man se stolphål vilket visar att hägnet varit stöttat. Hägnet följde i stort sätt den tidigare konstruktionen. Under den tredje fasen var diket efter hägnet nedgrävt ca 45 cm och 0,5 m brett. Det verkar ha byggts lite kraftigare med flera stöttepelare samt med plank lodrättliggande (Jeppesen & Madsen 1991:269 ff).

Innanför hägn två hittades tre långhus. Husen låg tätt vid och parallellt med hägnet. Husen buktade utåt på mitten. Det ena huset var 7,5 m i gavlarna men 9 m på mitten. Husets exakta längd kunde inte fastställas p.g.a. en modern grav som grävts i vägen men uppskattningsvis var det ca 28 m långt. Huset var rivet när den tredje fasen inleddes. Det andra huset var av samma typ och var 28 m långt. Det tredje huset var 8 m i gavlarna och 9.9 m på mitten. Längden har inte kunnat fastställas men det var inte längre än 30 m. Förutom de stora långhusen hittades 4 mindre grophus. Två av grophusen är från gårdens yngsta fas. Ett grophus var yngre än det första hägnet. Det fjärde grophuset var från gårdens äldsta tid (Jeppesen & Madsen 1991:269 ff).

De stora husen liksom gården som helhet dateras till 1000-talet. Gårdens yta var 100 x 140 m och dess bebyggelse påminner om andra vikingatida gårdar där husen är placerade i utkanten och hovbyggnaden/hallen centralt. Kyrkan byggdes sedan på den centrala platsen. Vid undersökningar av kyrkan har det konstaterats att en eller flera träkyrkor legat på platsen innan vilket har tillhört gården. Det har diskuterats om platsen varit en kungsgård som sedan blivit uppdelat (Jeppesen & Madsen 1991:269 ff).

Gården verkar ha legat lite för sig själv med en by en bit väster om sig. Lisbjerg var under 1000-talet ett centrum för ett stort område vilket innefattade Øster-Lisbjerg och Vester-Lisbjerg. Gården skulle då kunna vara en kungsgård. Det som talar för det är att platsen har ägts av biskopen i Århus vilket framkommer av ett ägoskifte år 1477. Det verkar som biskopen tidigt ägt mycket jord i området. Det var vanligt att kungen gav mark till kyrkan under den tidiga medeltiden. Om så skulle vara fallet kan det enligt Jens Jeppesen och Hans Jørgen Madsen mycket väl vara som i många andra fall att kungen donerat mark till biskopen. Kanske i detta fall i samband med att Århus stift upprättas år 1060. Gården läggs sedan ner eller flyttas omkring år 1100. Det kan eventuellt sättas i samband med att biskopssätet enligt osäkra uppgifter ska ha flyttat från Lisbjerg till Århus (Jeppesen & Madsen 1991:271 ff).

7.4 Diskussion

Diskussionen kommer att försöka se skillnader och likheter mellan Hossmo kyrka som togs upp i kapitlen 6.6 och 6.7 med kyrkorna som beskrivits i detta kapitel.

Den största likheten som slår en är att alla utom Bjäresjö tydligt kopplas ihop med kungamakten eller biskopar. Det utesluter ju inte att Bjäresjö också haft det eftersom den i alla fall ses som en aristokratisk storgård. Kyrkorna eller gårdarna har då ingått i riksbildning och katolska kyrkans utvidgning. I Hossmos liksom i Lisbjergs fall finns diskussionen om kyrkorna varit en del av en kungsgård/husaby för svenska och danska kungen. Det är alltså de som haft makten i samhället som har uppfört kyrkorna.

Ser man Hossmo med dess vallgrav i förhållandena till de andra kyrkorna talar mycket för att Hossmo varit en gårdskyrka. Vallgraven har nog inte varit ett sätt att förhindra djur att gå in

på kyrkogården i detta fall utan varit en inhägnad för gården. Både i Hossmo och i Kläckeberga följer vallgraven utsträckningen för den gamla kyrkogården. Även Lisbjerg har varit inhägnad men då med en pallisad.

Hossmo, Bjäresjö och Lisbjerg är platser där kyrkan har byggts på en gård. I Hossmos fall är det lite osäkert eftersom inga hus har hittats. För det skulle kyrkogården behöva grävas ut men p.g.a. att gravar grävts på platsen under så pass lång tid kan det mesta vara förstört sedan länge. Fynden som tegel, keramik och slagg tyder dock på gård och gårdsaktiviteter. Att man i Hossmo bott i själva kyrkan under någon längre period finns det inget som tyder på. Kyrkan byggdes för att vara kyrka i första hand. Kläckeberga och Halltorp är istället palatskyrkor som fungerat i första hand som bostadshus för att senare under medeltiden byggas om till kyrkor. Dessa byggdes redan från början med flera våningar. Eftersom palatsen varit kopplade till biskopar kan de även tidigare ha haft funktionen som kyrka men då tillsammans med många andra funktioner som representationsbyggnad, försvarsfunktioner och bostad. Palatskyrkorna är från 1200-talet alltså byggda lite senare än de övriga. Gemensamt för kyrkorna är att de ingått i en profan boplats antingen genom att man bott i kyrkorna eller bredvid dem.

På Bjäresjö och Lisbjerg har gården funnits på platsen sedan vikingatiden medan det i Hossmos fall endast finns fynd från medeltiden som är kopplade till kyrkan. Eskilstunakistorna dateras till 1000-talets slut. I Bjäresjö har en stavkyrka funnits på platsen innan stenkyrkan och i Lisbjerg har en eller flera träkyrkor funnits innan kyrkan. Eskilstunakistorna indikerar att det i Hossmo funnits en träkyrka från 1000-talet. Därför är det lite konstigt att endast medeltida material framkommit vid utgrävningarna i Hossmo. Det tyder på att det sker en etablering av gården under 1000-talet. I så fall byggs ett helt gårdskomplex under den tidiga medeltiden.

Gemensamt för gårdskyrkorna är viljan att avskilja sig från omgivningen. Det var ett sätt att upphöja sig själv och utmärka sig. Hossmo, Halltorp, Kläckeberga och Lisbjerg har placerats en bit utanför byn. Bjäresjö och Kläckeberga har placerats på naturliga höjder i landskapet. I närheten av samtliga kyrkor har vatten funnits vilket varit viktigt kommunikationsmässigt. Platserna har valts med stor medvetenhet och omsorg.

8 Slutdiskussion

För att förstå Hossmo som plats har jag försökt att sätta Hossmo i ett lokalt perspektiv och titta på Hossmos relation till Ljungby. Hossmo var under den yngre järnåldern en betydelsefull plats. Under vendeltid fanns här en hamn för krigsskepp och en hantverksplats. Troligen framställdes här produkter för långväga handel. Ljungbyån går ut i Östersjön vilket gjorde att det var ett bra läge kommunikationsmässigt. Läget var bra med sitt sel samt områdets placering mittemellan danerna i söder och Götaland och Svealand i norr. Det var nära till Öland och Gotland samt segelleder till Baltikum.

Under vendeltid börjar Ljungby växa fram som centralplats och det kan mycket väl vara så att hantverksplatsen vid Hossmo har kontrollerats av en familj/familjer i Ljungby. Att aristokrater fanns i Möre visar skattfynd, gravar och runstenar. En skatt har hittats vid Ljungbyåns inlopp. Rika krigargravar har hittats invid Ljungby. En runsten daterad till 1000-talets första tredjedel har hittats vid Ljungby och dess utformning ger intryck av att tillkommit i en lokal tradition. Runstenen har ett kors vilket med stor sannolikhet visar att personen stenen restes över var kristen. Fynden vid Ljungby utmärker sig på grund av sin rikedom och

den tydligt uttalade krigaridentiteten. Krig blev under yngre järnålder en kännetecknande identitet för aristokratin. Gravar som grävts i Hossmo från yngre järnålder ger ett annat intryck. De följer inte mallen hur järnåldersgravar ser ut. De verkar medvetet vara tomma på fynd. Hur detta ska tolkas är svårt att veta. Antingen rör det sig om en annan kult eller också har människorna som begravts här inte varit så rika eller inflytelserika. Jag tycker att av det som grävts fram i Hossmo hittills tyder inget på att platsen haft en inflytelserik aristokrat under den yngre järnåldern. I området bör istället Ljungby ha dominerat och haft kontrollen över Ljungbyån.

Det som talar för att Hossmo varit en viktigare plats som maktcentrum är dess namn som från början troligtvis varit Husar och senare ett Husaby. Hossmo har då ingått i centralplats tillsammans med Rinkaby, Smedby och Tingby. Platserna Gottorp och Lunden kan även ha ingått i komplexet som kultplatser. Ljungby betyder byn på Ljungheden. Brink drar slutsatsen att Möres centrum under yngre järnålder varit Hossmo-Ljungby-Dörby (Brink 2001:517 ff). Utefter sitt namn verkar Hossmo alltså vara en betydelsefull plats där makten har huserat.

Någonting händer även i fyndmaterialet från Hossmo under den tidiga medeltiden. I Hossmo kyrka har delar av eskilstunakistor hittats daterade till 1000-talets slut. Kistorna var skickligt utförda och denna typ av gravmonument brukar kopplas ihop med kungar. De förekommer framförallt i Östergötland och även på Öland. Det betyder att starka kontakter bör ha funnits mellan framförallt Hossmo och släkter med kungaambitioner i Östergötland, först den Stenkilska ätten och framförallt under 1100-tal den Sverkerska. Det verkar alltså som något utifrån kommer och har intressen i området. Varför då anlägga en gård där Hossmo kyrka idag ligger? Om någon kommer utifrån och vill ha kontroll över området bör det rimligtvis vara så att det är Ljungby man vill kontrollera om föregående resonemang stämmer. Jag kan tänka mig att det var så att Hossmo blev den punkt kungamakten använde som maktbas för att konkurrera ut Ljungby som med sin rika storman och starka lokala tradition kunnat vara svår att ta kontroll över. Man kontrollerade då utfarten till Östersjön och kontrollerade även en bra anöringsplats för skepp. Gården i Hossmo hade förmodligen först en träkyrka med eskilstunakistorna som monument på gårdsplanen. Senare under det tidiga 1100-talet byggs en stenkyrka. Att bygga stenkyrkan blev ett sätt att manifesteras makt i landskapet. Det bör ha varit den första stenbyggnaden i hela Möre. Kungamakten och kyrkan hade båda intressen i att få en utveckling mot ett riksbildande. Därför samarbetade de under den tidiga medeltiden för att ta kontrollen över områden. Den nya religionen och dess ideologi användes som ett sätt att ogiltigförklara och lösa upp gamla maktstrukturer. Runstenen i Ljungby tyder på att många längs Ljungbyån redan kan ha varit kristna men har då inte tillhört den romersk-katolska kyrkan som samarbetade med kungamakten. De första kyrkorna byggdes på de aristokratiska gårdarna och var en naturlig fortsättning av kulten som innan bedrivits i hallen. Det var en självklarhet att aristokraten skulle ha starka kopplingar till kulten vilket även var ett effektivt sätt att få maktinflytande.

Träkyrkor kan ha funnits på många aristokraters gårdar men en stenkyrka som den i Hossmo kan under den tidigaste medeltiden endast ha byggts med kungen som byggherre tillsammans med kyrkan. Det var kyrkan som hade den arkitektoniska och tekniska kunskapen hur man bygger i sten. Hossmo kyrka verkar i sin utformning ha kopplingar till cistercienserna i Alvastra. Hossmo kyrka började byggas innan Alvastra kloster men det verkar ändå troligt att kyrkan har kopplingar till cistercienserna.

Senare men troligen under den tidigare delen av 1100-talet byggs kyrkan i Ljungby. Dess tidigaste fas verkar ha stora likheter med Hossmo. Bakom står troligtvis samma byggherre

d.v.s. kungen tillsammans med kyrkan. Runstenen byggs in i kyrkan för att antingen visa på seger eller kristen kontinuitet i området. På något vis har alltså den framväxande kungamakten lyckats ta kontroll över platsen. Runstenen står för en lokal tradition medan kyrkans utformning visar på påverkan utifrån. Här möts alltså två olika traditioner. Efter att kontrollen över området blivit säkrat verkar det som att kungen ganska snabbt donerar mark i Hossmo och Ljungby till kyrkan och därefter blir områdena snart en del av ärkebiskopen i Linköpings egendom. Kungamakten började väl så sakteliga ha intresset till Kalmar och dess utveckling mot en alltmer betydelsefull stad. Ljungby blir det ställe där prosten huserar och kyrkan byggs om och blir stor och pampig. Prosten bor kvar i Ljungby även sen Kalmar blivit en viktig stad vilket kan spegla Ljungbys fortsatta betydelse. I detta perspektiv blir Hossmos tid som ett centrum/husaby endast en kort men mycket betydelsefull tid. Det framstår som en plats där kungamakten tog sitt första avstamp för att kunna börja ta kontroll över området och så sakteliga få det till en del av svenska riket.

För att få ett annat perspektiv av Hossmo kyrka gjorde jag en jämförelse mellan Hossmo med två andra kyrkor i Möre, Kläckeberga och Halltorp samt Bjäresjö i Skåne och Lisbjerg på Jylland. Det som framförallt var intressant med utgrävningen vid Hossmo kyrka 2003 inför kyrkogårdens utvidgning var att det funnits en vallgrav som verkar inramat gamla kyrkogården. Vid jämförelsen visade sig att Kläckeberga också har haft en vallgrav och även en jordvall till försvar eller avskiljande. Kyrkan i Lisbjerg hade en pallisad runt gården. Lisbjerg och Bjäresjö var liksom Hossmo (troligen i Hossmos fall) en gårdskyrka som legat i ett gårdskomplex. Fynden från Hossmo tyder på att det på platsen förekommit ett profant liv även om inga bostadshus har hittats. Man har dock inte bött i dessa kyrkor någon längre period i alla fall. Kläckeberga och Halltorp har först och främst varit bostadspalats som senare byggts om till kyrkor. Husen kan dock som en av många funktioner haft en kyrkovåning. Gemensamt för alla kyrkorna var att de placerats lite avskilt från byn eller på en höjd. Här kan en tanke att vilja skilja ut sig eller dominera byn varit bakgrunden. Genom att isolera sig eller bygga kyrkan på en höjd har man upphöjt sig själv och underbyggt sitt maktanspråk. Alla kyrkorna utom Bjäresjö kopplas till kungamakten eller biskopar. Bjäresjö kopplas till en aristokratisk familj. I både Hossmos och Lisbjergs fall diskuteras om kyrkorna kan ha ingått som del i en kungsgård.

Inga fynd från utgrävningen vis Hossmo 2003 var från vikingatiden. Det bör alltså ha varit så att gården anlagts eller flyttats till platsen under den tidiga medeltiden. Kanske var gården en nyetablering från kungens sida och därför finns inga vikingatida fynd på platsen. Eller så flyttades gården till platsen för dess mer avskiljda läge. Då skulle gårdens föregångare finnas på en annan plats som inte framgrävts ännu.

För att snabbt sammanfatta mitt resonemang tänker jag mig följande. Ljungby är en starkare by än Hossmo under yngre järnålder, ett slags centrum i området. Släkter med kungamaktsambitioner i Östergötland vill ha en utveckling mot att Möre blir en del av den riksbyggning de jobbar för att genomföra tillsammans med kyrkan. Därför byggs stenkyrkan i Hossmo, för att bli en kunglig maktbas i området. När kontroll tas av kungamakten över Ljungby blir Ljungby maktbasen och prostens bosätter sig här. Ljungby förblir en maktplats långt in i medeltiden genom prostens. Kungamakten koncentrerar under 1200-talet istället sin maktmanifestation till Kalmar som under 1200-talet utvecklas till stad.

9 Sammanfattning

Syftet med fördjupningsarbetet har varit att undersöka Hossmos betydelse under yngre järnålder och tidig medeltid. Jag har velat se Hossmo i ett lokalt perspektiv framförallt med tyngdpunkt på Hossmos och Ljungbys relation till varandra. Men jag har även velat undersöka Hossmos roll i processerna runt Sveriges bildande. För att bättre förstå Hossmo kyrka har jag jämfört den med andra kyrkor.

Under vendeltid fanns en hantverksplats vid Hossmo-Binga. Handelsplatsen var även en hantverksplats där produkter för lyxhandel och långvägahandel framställdes. Det var även en plats där skepp lätt kunde lägga till. Platsen kopplas även till krigsskepp genom namnet Snäckebergsåsarna samt en stenspärri vilket eventuellt kommit till under yngre järnålder. Den som kontrollerade handelsplatsen bodde antagligen vid Hossmo kyrka, längs Ljungbyåns stränder, vid Harby gravfält eller vid Ljungby kyrka.

Ljungby ligger nära Harby gravfält som har många rika aristokratigravar från yngre järnålder. Krigaridentiteten blir viktig för aristokratin under yngre järnålder vilket syns i gravfynden. Gravar i Hossmo-Binga är mycket annorlunda. Här finns få gravgåvor och det verkar som att man medvetet valt att ha det så. Utefter gravfynden verkar trots allt Ljungby varit den rikare platsen även om det i Hossmo-Bingas fall kan vara en ideologisk orsak varför så få gravgåvor finns.

Vad som talar för att Hossmo haft makt under sen vikingatid och under den tidiga medeltiden är dess namn. Namnet Hossmo går troligen tillbaka på det gamla Husa för att senare bli Husaby. Husabyarna innehöll en kungsgård som var kungens makt manifestation i landskapet. Hossmo ingick då i ett centralplatskomplex tillsammans med Rinkaby, Tingby, Smedby samt eventuellt med Gottorp och Lunden. Ljungby betyder byn på Ljungheden och bör även den på något vis ha ingått i centralplatskomplexet.

Sveriges kristnades uppifrån och ned. Först anammade aristokraterna tron för att därefter spridas ner till massorna. Katolska kyrkan samarbetade med släkter som hade kungaambitioner eftersom det i bådas intressen fanns en önskan om att utvecklingen skulle gå mot en riksbildning som skulle ingå i den katolska kulturkretsen. Kung som styrelseform importerades från kontinenten och England. För Möres del betydde det att det var inflytelserika familjer med kungaambitioner i Östergötland som framförallt ville kontrollera området.

Innan stenkyrkan i Hossmo byggdes fanns det på platsen troligen en träkyrka. Utanför den fanns eskilstunakistor från slutet av 1000-talet. Eskilstunakistorna är ett gravmonument som kungarna använde sig av. Flest eskilstunakistor finns annars i Östergötland. Stenkyrkan i Hossmo uppfördes på 1120-talet. Den har kopplingar i sin arkitektur till cistercienserna i Alvastra. Troligtvis har en arkitekt kopplad till cistercienserna arbetat med Hossmo kyrka. Kyrkan är den första stenkyrkan i Møre och därmed en mycket stark maktdemonstration. Lite senare byggs en liknande stenkyrka i Ljungby där en kristen runsten från 1000-talets första del infogas i bygget. Det verkar som att Hossmo används som maktbas först av kungamakten för att få en plattform att arbeta från för att ta makten över Ljungby. Det är sedan i Ljungby som prostens väljer att bo. När Møre blivit kontrollerat verkar kungen ganska snart skänka marken till kyrkan för att sedan hamna under biskopen i Linköpings ägo.

Jämför man Hossmo kyrka med andra kyrkor i Möre som Kläckeberga och Halltorp liksom med Bjäresjö i Skåne och Lisbjerg på Jylland finns många likheter. Alla utom Bjäresjö har tydliga kopplingar till kung eller biskop. Kyrkornas placering är väl utvald antingen på en kulle eller lite för sig själv så byggnaden ska synas ännu bättre. Ett sätt att upphöja sig och sin makt genom att kungen, biskopen eller aristokraten förknippas med byggnaden. Hossmo verkar ha varit en gårdskyrka precis som Bjäresjö och Lisbjerg varit. Halltorp och Kläckeberga har däremot först framförallt varit palats som har byggts om till vanliga kyrkor senare. Hossmo har haft en vallgrav som verkar följa den gamla kyrkogården vilket även Kläckeberga har. Lisbjerg har haft en pallisad runt sitt gårdskomplex.

Hossmo som plats har genom kyrkan spelat en viktig roll både på det regionala men även på det framväxande riksplanet under den tidiga medeltiden.

10 Litteraturlista

- Andersson, I. 1951-1954. Rapport över undersökningen av Halltorps kyrka, Småland 1951-1954. *UV 1008*.
- Anglert, M. 1993. Kyrkorna i Möre. I: Williams, H. *Möres kristnande*. Uppsala.
- Anglert, M. 2001. Landskap, bebyggelse och makt under yngre järnålder och medeltid. I: Magnusson, G. *Möre historien om ett småland*. Kalmar.
- Berg, J. 2000. Stormannamiljöer och landskap. I: Olausson, M. *En bok om husabyar*. Uppsala.
- Blomkvist, N. 1979. Kalmars uppkomst och äldsta tid. I: Ingrid Hammarström. *Kalmar stads historia I*. Kalmar.
- Boström, R. 1981. *Ljungby kyrka: en vägledning*. Ljungby.
- Brink, S. 2001. En bosättningshistorisk analys av centrala Möre. I: Magnusson, G. *Möre historien om ett småland*. Kalmar.
- Callmer, J. 2001. A contribution to the prehistory and early history of the south Scandinavian manor. The Bjäresjö investigations. I: Larsson, L & Callmer, J & Stjernquist, B. *The archaeology of the cultural landscape. Field work and research in a south Swedish rural region*. Lund.
- Fabeck, C. 2006. Centrality in Old Norse mental landscapes. A dialogue between arranged and natural places? I: André, A, Jennbert, K & Raudvere, C. *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions*. Lund.
- Gräslund, A-S. 1993. Det vikingatida samhället – den miljö där Möres kristnande tog sin början. I: Williams, H. *Möres kristnande*. Uppsala.
- Hallencreutz, C F. 1993. Missionsinitiativ och missionärstraditioner i Möre. I: Williams, H. *Möres kristnande*. Uppsala.
- Hallencreutz, C F. 1996. Riksidentitet, stiftsidentitet och den vidare Europagemenskapen. I: Bertil Nilsson. *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Uppsala.
- Hansson, M. 2006. *Aristocratic landscape the spatial ideology of the medieval aristocracy*. Lund
- Harrison, D. 2002. *Sveriges historia under medeltiden*. Lund.
- Having, E. 2001. Binga-Hossmo. En vendeltida verkstads- och mötesplats. I: Magnusson, G. *Möre historien om ett småland*. Kalmar.
- Jeppesen, J & Madsen, H.J. 1991. Storgård og kirke i Lisbjerg. I: Mortensen, P & Rasmussen, B.M. *Høvdingasamfund og kongemakt*. Århus.

- Johansson, J. 1989. Kyrkogårdens hägn i det medeltida Sverige. *Fornvännen* 1989.
- Lindkvist, T. 1996. Kungamakt, kristnande, statsbildning. I: Bertil Nilsson. *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Uppsala.
- Lindkvist, T. 2000. Husabyar-en inledning. I: Olausson, M. *En bok om husabyar*. Uppsala.
- Lundström, S. 1981. *Arkeologiska undersökningar vid Kläckeberga kyrka*. Kalmar.
- Näsman, U. 1998. Sydsandinavisk samhällsstruktur i ljust av merovingisk och anglosaxisk analogi eller i vad är det som centralplatserna är centrala? I: Larsson, L & Hårdh, B. *Centrala platser centrala frågor samhällsstrukturen under järnåldern*. Lund.
- Näsman, U & Fabeck, C. 2007. Mellan svear och daner. *Tvärsnitt*. 2007/1; 14-17.
- Olausson, M. 2000. Husabyar, krig och krigare. I: Olausson, M. *En bok om husabyar*. Uppsala.
- Pettersson, J. 2000. Husabyarna- en kritisk forskningsöversikt. I: Olausson, M. *En bok om husabyar*. Uppsala.
- Ring, C & Westergren, J. 2005. Kulturhistorisk utredning. Kalmar läns museum.
- Steinsland, G. 2005. *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo.
- Svenska kyrkan. 2006. *Hossmo kyrka 1100-tals kyrka med centraltorn*. Folder utgiven av Hossmo församling. Kalmar.
- Svensson, I. 2001. Gravarna i Binga – lokal variation i gravskicket under yngre järnålder. I: Magnusson, G. *Möre historien om ett småland*. Kalmar.
- Söderberg, B. 2005. *Aristokratiska rum och gränsöverskridande*. Stockholm.
- Theliander, C. 2000. "Husaby-problemet"- igen... I: Olausson, M. *En bok om husabyar*. Uppsala.
- Tuulse, A. 1955. *Hossmo en försvarskyrka med östtorn*. Stockholm.
- Ullén, M. 2006. Medeltidens kyrkor. I: Ullén, M. *Småland landskapets kyrkor*. Stockholm.
- Vikstrand, P. 1993. Kristnandet och sockenbildningen i Möre belysta av ortnamnen. I: Williams, H. *Möres kristnande*. Uppsala.
- Williams, H. 1993. Möres runskrifter. I: Williams, H. *Möres kristnande*. Uppsala.
- Williams, H. 1993. Möres kristnande – ett tvärvetenskapligt närstudium. I: Williams, H. *Möres kristnande*. Uppsala.
- Åkerlund; H. 1945. Kläckeberga kyrkan med källare och salvåning. I: Hoffrén, M. *Kalmar läns fornminnesförening Meddelanden 1945*. Kalmar.

10.1 Opublicerade källor

Anglert, M. 2006. Övergripande kulturhistorisk bedömning av Ljungby kyrka kap 11:4. Vård och underhållningsplan för Ljungby kyrka. Top Ark Kalmar Läns Museum.

Kalmar läns museums kyrkoregister. Halltorp. 2000.

Sjögren, T. 2003. Manus från föreläsning i Hossmo 2003-09-21.

10.2 Kartor

Generalstabskarta. Kalmar Läns Museum. Landsarkiven i Kalmar län. 000446.

10.3 Bilder

Framsida: Hossmo kyrka. Kalmar Läns Museum E 70022.

S. 11: Runstenen i Ljungby kyrkas västfasad. Kalmar Läns Museum E 73876.

S. 14: Eskilstunakista rekonstruktion. Kalmar läns museum. Top Ark. 16628.

S. 15: Hossmos sydfasad under första byddnadsperioden och Hossmo som försvarskyrka. Tuulse. A. 1955. *Hossmo en försvarskyrka med östtorn*. Stockholm.

S. 17: Ljungby kyrka. Kalmar Läns Museum E 73876.

S. 21. Kläckeberga kyrka. Kalmar Läns Museum E 69664.

S. 22. Rekonstruktion av Kläckeberga kyrka med gårdsanläggning. Åkerlund; H. 1945. Kläckeberga kyrkan med källare och salvåning. I: Hoffrén, M. *Kalmar läns fornminnesförening Meddelanden 1945*. S 93. Kalmar.

S. 23. Halltorps kyrka. Kalmar Läns Museum E 70096.

S. 24 Halltorps kyrka rekonstruktioner. Anderson, I. 1956. *Halltorps kyrka*. S. 17. Stockholm.